
Van de redactie

De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) komt veelvuldig aan bod in dit septembernummer. In het eerste artikel wordt ingegaan op een vraag die regelmatig gesteld wordt: waarin verschilt nu de NBV van andere moderne vertalingen zoals de *Groot Nieuws Bijbel* en de *Willibrordvertaling*? Rieuwerd Buitenwerf laat aan de hand van Psalm 133 zien wat het eigene van deze vertalingen is en waarin ze verschillen. De Vlaamse bijbelgeleerde J. Lust gaat in zijn bijdrage, die hij oorspronkelijk uitsprak op een in Tilburg gehouden congres, in op de taal en stijl van Ezechiël in de NBV en hij plaatst enkele exegetische kanttekeningen bij de vertaling.

In het septembernummer van vorig jaar schreef Jaap van Dorp over Prediker 3:5a in de NBV, dat op grond van een structuuranalyse als volgt vertaald is: 'Er is een tijd om te ontvlammen en een tijd om te verkillen.' De theoloog A. Schippers, die onlangs een boek schreef over de opbouw van Prediker, komt in zijn analyse tot een andere conclusie.

In de bijdrage over het 'Onze Vader' in het vorige nummer was de tekst van het gebed op pagina 21 foutief afgedrukt. Daarom drukken we de tekst nogmaals af, nu op de juiste wijze. De rubriek van Jaap van Dorp handelt deze keer over concordantie. Hij gaat nader in op de vermeende concordantie in de *Statenvertaling* en laat zien hoe de NBV met dit vraagstuk is omgegaan. Het buitenland komt aan bod in de bijdrage van UBS-vertaalconsulent Lénart de Regt; hij schrijft over de nieuwe Tataarse bijbelvertaling.

Nu de NBV is afgerond belicht communicatiespecialist Mirjam Vermeij in het laatste artikel de verschijning van deze vertaling uit het oogpunt van marketing en communicatie. De rubriek Kort Nieuws opent met een overzicht van activiteiten in het kader van de introductie van de NBV. Voorts is er onder meer aandacht voor de nieuwe bijbelzaal die onlangs in het Bijbels Museum geopend is. Het museum doet een oproep aan de lezers: wie heeft materiaal dat op een of andere wijze iets te maken heeft met de Bijbel in het leven van alledag, zoals films, teksten, reclames en dergelijke?

De afbeeldingen in dit nummer zijn van Gustave Doré en verwijzen naar de driedelige editie die in oktober bij Athenaeum, Polak & Van Gennep verschijnt. In de *Gouden Reeks* komt een uitgave van de NBV met alle 247 bijbelillustraties van Doré.

Graag willen wij de lezers ook dit jaar danken voor de royale respons op het verzoek tot een vrijwillige bijdrage aan ons blad. Voor de redactie is dit blijk van waardering opnieuw een stimulans om voort te gaan met de inzet voor een goed en leesbaar blad over bijbelvertalen.

‘Tafereel uit den zondvloed.’ Uit: Dorébijbel, Arnhem 1870.

Groot Nieuws Bijbel, Willibrordvertaling en De Nieuwe Bijbelvertaling

Rieuwerd Buitenwerf

De Groot Nieuws Bijbel, de Willibrordvertaling en De Nieuwe Bijbelvertaling zijn alle drie recente vertalingen: de herziene edities van de twee eerstgenoemde verschenen in het vorige decennium, De Nieuwe Bijbelvertaling verschijnt op 27 oktober van dit jaar. Wat zijn de verschillen?

In oktober 2004 verschijnt *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). In de publiciteit rondom deze vertaling valt het woord ‘standaardvertaling’ met een zekere regelmaat, en het is dan ook niet verwonderlijk dat de proeven van de NBV vaak vergeleken worden met de *Statenvertaling* en de *NBG-vertaling* uit 1951. Deze fungeren immers tot op heden voor veel kerkelijke en literaire lezers als standaardvertalingen van de Bijbel. Toch is het ook nuttig de positie van de NBV ten opzichte van twee modernere vertalingen te bepalen, namelijk de *Groot Nieuws Bijbel* (GNB) en de *Willibrordvertaling* (WV). Beide vertalingen zijn in twee edities verschenen, de WV in 1975 en herzien in 1995, de GNB in 1983 en herzien in 1996. Ik gebruik van beide de herziene edities.

In dit artikel gaat het niet zozeer om de verschillen tussen de wordingsgeschiedenissen van de vertalingen, al zijn die groot. Ook gaat het niet om het feit dat de NBV een interconfessionele vertaling is, terwijl de WV van rooms-katholieke origine is. Het gaat om verschillen die de lezers van de eindproducten kunnen waarnemen.

Nederlands

Voor alledrie de vertalingen geldt dat ze een betrouwbare weergave van de brontekst willen bieden in goed (voor)leesbaar Nederlands. De algemene verschillen tussen NBV en WV enerzijds en de GNB anderzijds zijn relatief eenvoudig te omschrijven. De GNB is een vertaling in omgangstaal, dat wil zeggen, een vertaling in een taal die alle gebruikers gemeenschappelijk hebben. Verschillen in sociale klasse, opleidingsniveau

en streek mogen in principe geen belemmering vormen voor de lezer van de vertaling. Een vertaling in omgangstaal kenmerkt zich onder meer door het ontbreken van allerhande jargon (ook christelijk-religieus jargon) en door omschrijvende vertalingen van begrippen die voor het oorspronkelijke publiek direct duidelijk waren maar voor het hedendaagse publiek niet.

De verschillen tussen WV en NBV zijn minder gemakkelijk aan te geven, en variëren bovendien per bijbelboek. Het feit dat de rol van neerlandici en vertaalwetenschappers bij de totstandkoming van de NBV groter is geweest dan bij de WV verklaart sommige van de verschillen. Een gradueel verschil is bijvoorbeeld dat in de NBV nog minder dan in de WV de constructies van de brontaal doorschemeren in het Nederlands. Zo luidt bijvoorbeeld 1 Korintiërs 5:1 in de WV: 'Men hoort algemeen spreken van ontucht onder u, en wel van de soort die zelfs bij de heidenen niet voorkomt: dat iemand leeft met de vrouw van zijn vader.' In de NBV luidt dit vers: 'Het is algemeen bekend dat er een geval van ontucht bij u is dat zelfs bij de heidenen niet voorkomt: er is iemand die met de vrouw van zijn vader leeft.'

Vertaalprincipes

De NBV is gebaseerd op vertaalprincipes die vergelijkbaar zijn met de principes die aan de WV ten grondslag liggen. Omdat de NBV in een veel kortere periode tot stand is gekomen, en bovendien de vertaalprincipes van tevoren vastgelegd waren en aan alle vertalers bekend waren, is de methodische consistentie in de NBV groter dan in de WV. De principes zijn consequenter toegepast. Een van die principes is bijvoorbeeld dat stilistische verschillen tussen bijbelboeken in de brontaal ook in de vertaling naar voren moeten komen. In de NBV zijn stilistische verschillen tussen bijbelboeken iets duidelijker zichtbaar dan in de WV. Een goed voorbeeld daarvan is het Johannes-evangelie. Johannes is in eenvoudig Grieks geschreven; in de NBV wordt Johannes daarom door eenvoudig Nederlands gekenmerkt, meer dan in de WV. In de WV luidt Johannes 21:1: 'Daarna heeft Jezus zich nog eens aan zijn leerlingen geopenbaard, bij het meer van Tiberias. Dit geschiedde als volgt.' In de NBV is dat: 'Hierna verscheen Jezus weer aan de leerlingen, nu bij het Meer van Tiberias. Dat gebeurde als volgt.'

Psalm 133

Omdat bij de totstandkoming van de NBV juist de grotere teksteenheden een belangrijke rol gespeeld hebben, is het zinvol om bij vergelijking van de NBV met andere vertalingen juist daarnaar te kijken, en niet alleen losse verzen te bespreken. Daarom zal ik aan de hand van een korte psalm (Psalm 133) enige uitgangspunten van de verschillende vertalingen toelichten.

Psalm 133 in de Groot Nieuws Bijbel:

Eendrachtig leven

¹ Een pelgrimslied.

Uit de bundel van David.

Wat goed is het, wat heerlijk,
in eendracht bij elkaar te wonen.

² Weldadig is het, zoals de balsem
die uitgedoten is op Aärons hoofd
en neerdruipt op zijn baard en kleren.

³ Verfrissend is het als de dauw,
die neerdaalt op de berg Hermon
en de heuvels van Sion bedekt.

Daar, vanuit Sion,
zorgt de Heer voor een gelukkig leven.

Psalm 133 in de Willibrordvertaling:

Als dauw van de Hermon

Een bedevaartslied, op naam van David.

Wat is het toch goed, wat is het heerlijk,
om als broeders en zusters eendrachtig samen te wonen.

² Als kostelijke olie is het op Aärons hoofd,
die neerdruipt in de baard
en van de baard op de kraag van zijn kleeed.

³ Als dauw is het, dauw van de Hermon,
die neerdruipt op de Sionsberg.

⁴ Ja, daar schenkt de HEER zijn zegen:
leven voor altijd.

Psalm 133 in De Nieuwe Bijbelvertaling:

¹ Een pelgrimslied van David.

Hoe goed is het, hoe heerlijk
als broeders bijeen te wonen!

² Goed als olie op het hoofd
die neervalt op de baard,
de baard van Aäron,
en neervalt op de hals van zijn gewaad,

³ als de dauw van de Hermon
die neervalt op de bergen van Sion.
Daar geeft de HEER zijn zegen:
leven voor altijd.

Kopjes en strofen

Bij een eerste blik op de drie vertalingen van Psalm 133 vallen twee dingen direct op: de GNB en de WV hebben wel een ‘kopje’, de NBV niet. Ook valt op dat GNB en WV één witregel plaatsen na het opschrift, terwijl de psalm in de NBV in drie strofen ingedeeld is. Deze twee waarnemingen leiden al naar een eerste opmerking over de vertaalmethode.

De GNB heeft als kopje ‘eendrachtig leven’. Hiermee krijgt de lezer een handreiking met betrekking tot de inhoud van de psalm. De WV heeft als kopje ‘Als dauw van de Hermon’. Dat kopje is direct ontleend aan de tekst en geeft niet gelijk de inhoud van de psalm weer. De NBV-vertalers zijn in het algemeen relatief terughoudend geweest in het gebruik van kopjes. In het geval van de psalmen worden helemaal geen kopjes gebruikt. Meestal worden in de NBV echter wel kopjes gebruikt die direct aan de tekst ontleend zijn.

In alledrie de vertalingen zijn de psalmen in strofen ingedeeld. In de NBV is echter meer gebruik van strofe-indelingen gemaakt dan in de andere vertalingen. De achtergrond daarvan ligt niet alleen in de literaire analyse van de Hebreeuwse tekst, hoewel ook in de bijbelwetenschap steeds vaker strofe-indelingen worden toegepast op Hebreeuwse poëzie, maar ook in de poëtische praktijk van de Nederlandse literatuur. In veel Nederlandse poëzie speelt de strofe-indeling een grote rol. Bij de totstandkoming van de NBV is gesteld dat niet alleen een goede vertaling van de brontekst geboden moest worden, maar ook een goede, literair verantwoorde Nederlandse tekst. Bij de vertaling van de psalmen is daarom bijvoorbeeld van meet af aan een dichter betrokken geweest.

Explicitering

Een goede indicatie van de verschillen in de vertaling is de mate van explicitering. Expliciteren is het expliciet maken van informatie die impliciet in de brontekst aanwezig is of die bekend verondersteld wordt bij de lezer. Dit is een techniek die in vertalingen vaak wordt toegepast, ook in bijbelvertalingen. De ene vertaling is er echter scheutiger mee dan de andere. In de verantwoording van de herziene GNB staat nadrukkelijk: ‘De bijbeltekst is niet aangepast aan de huidige denk- en cultuurpatronen; wel is, als de duidelijkheid het vereist, in de vertaling zorgvuldig expliciet gemaakt wat in het origineel ligt besloten.’ In de verantwoording die in veel edities van de NBV opgenomen zal worden, staat: ‘De bedoeling van de teksten is niet onnodig expliciet gemaakt.’ Een dergelijk uitgangspunt is ook terug te vinden in de verantwoording van de herziene WV. De vertalingen van Psalm 133 bevatten een aantal duidelijke voorbeelden waaruit blijkt dat de GNB inderdaad meer expliciteert dan de andere vertalingen. Zo staat in vers 3 ‘de dauw / die neerdaalt op de *berg* Hermon’. In de Hebreeuwse tekst staat het woord *har* (‘berg’) niet: het paste niet in dit colon (versgedeelte) en het beoogde Judese publiek van de psalm kende de Hermon als een berg. WV en NBV expliciteren hier niet, en vertalen ‘de Hermon’.

Woordherhaling

In de psalm komt het woord *tov* (‘goed’) tweemaal voor, in vers 1 (‘wat goed is het ...’) en in vers 2 (‘als goede olie op het hoofd’). Uit de opbouw van de psalm wordt duidelijk dat vers 2 in beeldende taal uitdrukt hoe goed het is dat broeders bijeenwonen. De herhaling van het woord *tov* is daarmee een structurerend element. Vers 3 sluit bij vers 2 aan door de herhaling van *jarad* (‘neerdalen’) – in vers 2 komt *jarad* tweemaal voor; daar is het de olie die ‘neerdaalt’ op de baard van Aäron. In vers 3 is het de dauw die vanaf de Hermon komt en ‘neerdaalt’ op de bergen van Sion. Het woord ‘goed’ wordt niet meer herhaald, maar het is wel duidelijk dat de verzen allebei op eigen wijze illustreren hóe goed het is als broeders bij elkaar wonen. De vertalers moeten deze elementen op een in het Nederlands verantwoorde wijze een plaats geven in de vertaling. De WV heeft ervoor gekozen om met een elementje ‘is het’ duidelijk te maken dat vers 2 en 3 bij vers 1 horen: ‘Als kostelijke olie is het ...’; ‘Als dauw is het ...’. Op deze wijze is in het Nederlands niet meer te horen dat er twee keer hetzelfde woord, *tov*, gebruikt wordt, maar wel is duidelijk dat alleen bij ‘olie’ een kwalificatie staat (‘kostelijk’) en niet bij ‘dauw’, en dat de beide verzen vers 1 illustreren. Het werkwoord *jarad* is niet drie-, maar tweemaal vertaald, in beide gevallen met ‘neerdruipe(n)’. De NBV heeft voor een iets andere strategie gekozen. Het woordje *tov* is

beide keren met ‘goed’ vertaald. Toch kan niet gesteld worden dat de NBV een letterlijker vertaling biedt dan de WV: in vers 2 is ‘als goede olie’ vertaald met ‘Goed als olie’. Vers 3, dat in de NBV als aparte strofe is opgenomen, sluit dan met ‘als de dauw ...’ direct bij dat eerste ‘goed’ aan. Het woord *jarad* is driemaal vertaald met ‘neervallen’.

In de GNB is het tweede *tov* (in vers 2) vertaald met ‘weldadig is het, zoals’. Net als de WV sluit het vers door ‘is het’ aan bij vers 1. In vers 3 vult de GNB aan wat in de brontekst wel verondersteld wordt, maar niet vermeld: ‘Verfrissend is het als ...’. Hoewel de vertaling hierdoor erg duidelijk wordt, laat ze weinig aan de verbeelding van de lezer over.

De herhaling van *jarad* is in de GNB minder duidelijk zichtbaar dan in de WV en NBV: de balsem ‘druipt neer’ en de dauw ‘daalt neer’. Nu is het vaak lastig in vertaling een woordherhaling te bewaren: woorden hebben vaak een betekenisveld dat niet een op een overeenkomt met het betekenisveld van een corresponderend woord in een andere taal. Het *jarad* in vers 2 en 3 is een grensgeval: in de WV is het ‘neerdruipen’ van dauw misschien wat Nederlands betreft niet geheel soepel, terwijl sommigen het ‘neervallen’ van olie in de NBV misschien wat gewrongen zullen vinden. Niettemin laat het voorbeeld goed de verschillen tussen de vertalingen zien: de NBV en WV besteden op een andere manier aandacht aan het verschijnsel concordantie dan de GNB.

Inclusief vertalen

Een opvallend verschil tussen de drie vertalingen is te vinden in vers 1b. In de *Nieuwe Vertaling* (NBG-1951) luidt het vers: ‘Ziet, hoe goed en hoe liefelijk is het, als broeders ook tezamen wonen.’ Het woord ‘*achim*’ (‘broeders’) wordt in de GNB vertaald met ‘in eendracht’, in de WV met ‘als broeders en zusters eendrachtig’ en in de NBV met ‘als broeders’. Voor alledrie de vertalingen geldt dat het principe is: een inclusief aanbod inclusief vertalen. Dat wil zeggen: als er in het Grieks of Hebreeuws een term gebruikt wordt waarmee zowel mannen als vrouwen bedoeld zijn, dan moet dat in de vertaling ook zichtbaar zijn. Zowel het Griekse woord *adelphoi* als het hier gebruikte Hebreeuwse woord ‘*achim*’ kan gebruikt worden voor ‘broeders’ en voor ‘broeders en zusters’. De context bepaalt wat bedoeld is.

Ook al stellen vertalers zich ten doel zo weinig mogelijk interpretatie in de bijbelvertaling te leggen, toch is er in deze gevallen niet aan te ontkomen. Ook exclusief ‘broeders’ vertalen is een interpretatie. Zonder goede analyse van de context is het onmogelijk een verantwoorde vertaalkeuze te maken als in de brontekst *adelphoi* of ‘*achim*’ voorkomt. Meestal is het overigens vrij duidelijk wat bedoeld is. Maar soms,

bijvoorbeeld in sommige psalmen, is het moeilijk vast te stellen in welke context ze oorspronkelijk geschreven en gebruikt zijn, en dus bestaat er ook verschil van mening over wie met ‘*achim*’ bedoeld zijn.

De GNB past in Psalm 133:1 een vertaaltransformatie toe. Uiteindelijk is de bedoeling van de psalm te bezingen hoe goed het is als mensen in harmonie bij elkaar wonen. De vertalers hebben ervoor gekozen die bedoeling expliciet te maken en het woord ‘broeders’ (dat ook de bredere betekenis ‘verwanten’ of ‘volksgenoten’ kan hebben) weer te geven met ‘in eendracht’. De kwestie man/vrouw is zo ook opgelost.

De WV gebruikt een vergelijkbare transformatie (‘eendrachtig’), maar wel in combinatie met een letterlijker weergave van ‘*achim*’: ‘als broeders en zusters eendrachtig’. Het woord ‘*achim*’ wordt dus dubbel vertaald. Uit de vertaling blijkt dat de vertalers ervan uitgaan dat de psalm betrekking heeft op het hele volk.

De NBV kiest voor de exclusieve vertaling ‘broeders’. Hieruit blijkt dat de vertalers een andere opvatting hebben over de oorspronkelijke context en bedoeling dan de WV-vertalers. Het feit dat Aäron genoemd wordt, en de bergen van Sion waar God zijn zegen geeft, maken het volgens de vertalers waarschijnlijk dat de psalm in cultische, priesterlijke context ontstaan is, en dan verdient een exclusief mannelijke vertaling van ‘*achim*’ de voorkeur. Uit dit voorbeeld blijkt dat, hoewel de uitgangspunten met betrekking tot inclusief vertalen voor de drie vertalingen dezelfde zijn, de uitwerking soms verschilt. Een ander voorbeeld van een verschillende interpretatie is Ezechiël 11:15, waar de WV heeft: ‘Mensenkind, uw broeders, uw ware broeders, zijn uw medeballingen; zij zijn het eigenlijke volk van Israël, ofschoon de inwoners van Jeruzalem zeggen: (...)’, en de NBV: ‘Mensenkind, het zijn je eigen broeders en zusters, je verwanten en alle andere Israëlieten in ballingschap, tegen wie de inwoners van Jeruzalem zeggen: (...)’. Meestal kiezen de vertalingen overigens alledrie voor een vergelijkbare oplossing.

Poëtische kenmerken

In alledrie de vertalingen worden de psalmen gepresenteerd als poëzie. Toch maakt Psalm 133 in de NBV een poëtischer indruk dan in de beide andere vertalingen. Hierin is de inbreng van neerlandici en literatoren uiteraard van groot belang geweest. Over de indeling in strofen is hierboven al gesproken. Een ander aspect is dat bij het vertalen steeds rekening gehouden is met het ritme. Onder meer door het gebruik van woordjes als ‘toch’ en ‘om’ zijn de openingsregels van de psalm in de WV niet te onderscheiden van proza: ‘Wat is het toch goed, wat is het heerlijk, / om als broeders en zusters eendrachtig samen te wonen.’ De

NBV heeft hier: ‘Hoe goed is het, hoe heerlijk / als broeders bijeen te wonen!’

Ook is in de NBV meer rekening gehouden met klankherhaling. De functie van klankherhaling in Hebreeuwse poëzie is misschien niet geheel duidelijk, maar in Nederlandse poëzie speelt klankherhaling zonder meer een belangrijke rol. In de tweede strofe (vers 2) is bijvoorbeeld duidelijk te zien hoe in de NBV gespeeld wordt met ‘a’- en ‘aa’-klanken: ‘neervalt’, ‘baard’, ‘Aäron’, ‘hals’, ‘gewaad’. Ook in de laatste regels is een duidelijk voorbeeld te zien. In de WV staat daar: ‘Ja, daar schenkt de HEER zijn zegen: / leven voor altijd.’ De NBV kiest voor ‘geeft’ waar de WV ‘schenkt’ heeft. Daardoor ontstaat er meer klankherhaling: ‘Daar geeft de HEER zijn zegen: / leven voor altijd.’

Tot slot

De verschillen tussen GNB, WV en NBV onderling zijn kleiner dan die met de *Statenvertaling* of de *Nieuwe Vertaling* (NBG-1951). Niettemin zijn er wel verschillen aan te wijzen. Allereerst zijn de doelstellingen verschillend. Bovendien hebben de NBV-vertalers gebruik kunnen maken van het werk en de ervaringen van hun voorgangers bij de GNB en de WV (sommige NBV-vertalers hebben overigens ook aan de GNB of de WV gewerkt). De NBV-vertaalmethode is ook beter omschreven dan bij de andere vertalingen en consistentier toegepast. Voor de NBV is structureel gekeken naar literaire kenmerken; Psalm 133 is daarvan een goede illustratie. De NBV onderscheidt zich dus kwalitatief van andere moderne bijbelvertalingen en lijkt goede kansen te hebben om een nieuwe standaardvertaling te worden.

Dr. R. Buitenwerf is als wetenschappelijk vertaalcoördinator Nieuwe Testament verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

'Achan gestenigd.' Uit: Dorébijbel, Arnhem 1870.

Ezechiël in De Nieuwe Bijbelvertaling

Johan Lust

'God zei tegen jullie ...' een zinsnede zoals die in theorie in De Nieuwe Bijbelvertaling zou kunnen staan. J. Lust gruwet ervan. Hij geniet echter van een alliteratie als 'hun ogen zijn beschaamd, hun schedels kaalgeschoren'. Positieve en negatieve kritiek op de nieuwe vertaling van Ezechiël.

In dit artikel wil ik eerst enkele opmerkingen wijden aan de taal en stijl van Ezechiël in *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV), daarna wil ik iets uitgebreider ingaan op de verhouding van deze vertaling tot de brontaal.

I. Doeltaal Storend

Over het algemeen leest de vertaling vlot. Men zal het mij echter niet kwalijk nemen dat ik als oude Belg gruw van het systematisch gebruik van het slecht klinkende en familiäre 'jullie' ter vervanging van het zogezegd verouderde 'gij', zoals in: 'Ik zal jullie mijn geest geven en zorgen dat jullie volgens mijn wetten leven en mijn regels in acht nemen. Jullie zullen in het land wonen dat ik aan je voorouders gegeven heb, jullie zullen mijn volk zijn en ik zal jullie God zijn. Ik zal jullie redden ...' (Ezechiël 36:27-28). Bijna per ongeluk is tussen de vele 'jullie's' een iets minder storend 'je' ingelast. Storend is voor zo'n oude Belg ook het veelvuldig gebruik van de familiäre wending 'zeggen tegen', vooral in Gods mond, zoals in: 'Op die plaats werd ik opnieuw door de hand van de HEER gegrepen, en hij *zei tegen mij*' (3:22). Dichter bij het foutieve aan, is het Angelsaksische gebruik van de komma vóór het voegwoord 'en', zoals in het zojuist gegeven voorbeeld: 'ik werd opnieuw door de hand van de HEER gegrepen, *en* hij zei tegen mij', of in 'jullie zullen omkomen, en je zult beseffen dat ik de HEER ben' (6:7). In het laatste voorbeeld valt ook het gebruik op van de formele werkwoordsvorm 'zult', waar je 'zal' zou verwachten. De NBV wil vlot en hedendaags klinken. Vaak werd daarom eerder vrij

vertaald. Daartegenover staat dat ze dikwijls stroeve, stereotiep herhaalde wendingen en archaische uitdrukkingen gebruikt. Een naar mijn aanvoelen verouderde uitdrukking leest men bijvoorbeeld in 5:13 'totdat ik mij *genoegdoening heb verschaft*'. Het begrip 'genoegdoening' roept allerlei middeleeuwse theologische discussies op die hier niet op hun plaats zijn. De Hebreeuwse hifil van *nchm* die er achter steekt kan best weergegeven worden door 'tot rust komen', 'totdat ik tot rust gekomen ben'. Een ander voorbeeld, genomen uit 3:19: 'hij gaat toch *voort* op zijn goddeloze weg'. In mijn oren klinkt 'hij gaat voort' verouderd. Bij ons zou hij gewoon 'verder gaan'. Weinig gekende woorden als de 'terebint' zouden beter, zoals het woordenboek van Verscheuren ons toelaat, vervangen worden door 'terpentijnboom'.

In dit kader past een woord over de stereotiepe en zeer concordant vertaalde formules die de orakels omkaderen. Waarom hier zo angstvallig concordantie nastreven terwijl dit bij afzonderlijke begrippen (zoals 'ballingschap') veel minder gebeurt? In *Werk in uitvoering 3* wordt over die formules gezegd dat 'zij fungeren als "markers" die de communicatieve functie van de boodschap (het is God die spreekt) op formele wijze tot uitdrukking brengen. Ook in vertaling moet dat het geval zijn, en daarom is het van groot belang om de formules zodanig te vertalen dat het duidelijk is dat we met een formule van doen hebben. Daarom is voor een weergave gekozen die duidelijk gemarkeerd is (- spreekt de HEER), en die deze formules duidelijk onderscheidt van de overige tekst.' (p. 56). Het voorbeeld heeft het over de bodeformule die door het streepje wordt gemarkeerd, vóór en ook na de formule als die een andere zin onderbreekt. Dit streepje wordt bij de profeten ook elders benut, te pas en te onpas, wanneer het helemaal niet om gemarkeerde of markerende formules gaat, maar dan meestal alleen vóór een bepaalde zinswending en niet erna (bijvoorbeeld in 3:18: 'je zegt niets om zijn leven te redden - dan is hij ...') Een komma lijkt mij hier meer aangewezen.

Opvallend is verder dat de veel voorkomende godsspraakformule 'hij zei tegen mij' eerder volks en dialectisch klinkt en door het voorzetsel 'tegen' de indruk wekt dat God iets tegen zijn profeet heeft. Bovendien is het telkens expliciet vermelden van de geadresseerde door het persoonlijk voornaamwoord (mij) wel gebruikelijk in de Hebreeuwse Bijbel, maar niet in de hedendaagse Nederlandse literatuur, zeker niet als uit het daaropvolgend citaat duidelijk blijkt wie de geadresseerde is, zoals in 8:4 'Hij zei tegen mij: 'Mensenkind, kijk nu naar het noorden'. Ik keek naar het noorden ...'.

Je zou kunnen stellen dat de grondtekst hier meer woord voor woord moest worden weergegeven om de ik-stijl van Ezechiël tot zijn recht te laten komen. Deze stelling kan tot op zekere hoogte verdedigd worden, maar dan

moet men die ook op andere gevallen toepassen. De belangrijke 'woord-ontvangst'-formule die bij Ezechiël veel hoofdstukken inleidt luidt letterlijk als volgt: 'Het woord van Jhwh kwam tot mij.' Men kan daar een theologie van het 'woord' in herkennen. In de NBV verdwijnt die theologie helemaal omdat gekozen werd voor een vrijere maar toch stroeve weergave: 'De HEER richtte zich tot mij.' (3:16; 6:1; 7:1.)

Zoetere klanken

Na deze lichtelijk zure oprispingen mogen enige zoetere klanken niet ontbreken. De stijl en woordkeuze van de NBV is sterk vergelijkbaar met die van de *Willibrordvertaling*. Dat is geen verwijt. De *Willibrordvertaling* is immers meestal goed. Beide vertalingen zijn op gelijkaardige principes gebaseerd. Het is niet gemakkelijk om bij een nieuwe vertaling steeds maar vernieuwende vondsten te etaleren. Toch zijn die er in de NBV, vooral in de poëtische stukken die vaak opvallend weinig letterlijk zijn vertaald. Een voorbeeld uit hoofdstuk 7 kan dit illustreren:

'De dag is nabij, de ondergang nadert,
er bloeit een staf, zijn bloem heet hoogmoed' (7:10).

Het beeld van de bloeiende staf die de naam hoogmoed krijgt is goed gevonden. Ook het vervolg van het dreigende gedicht is goed verwoord:

'Niets blijft *er* over van het volk,
niets van hun pracht, hun opschik of hun praal'.

Het overbodige partikel 'er' is hier, zoals in veel andere passages, een schoonheidsfoutje. Iets verder is het beeld van de duiven mooi geformuleerd:

'Wie toch ontkomen, zijn als duiven uit het dal -
verdreven naar de bergen, kermend in hun schuld' (vers 16).

Wel kan men zich hier afvragen waarom het streepje gebruikt werd waar een komma aangewezen was. Uitstekend klinkt ook de alliteratie in het volgende vers: 'hun ogen zijn beschaamd, hun schedels kaalgeschoren' (vers 18).

Passend bij de visionaire taal is verder het expliciete gebruik van 'de stem' in de openingshoofdstukken, zoals in 3:4: 'Daarop zei de stem tegen mij', in plaats van 'Hij zei' in de *Willibrordvertaling* 1995. Jammer genoeg is de vondst te veel herhaald. Bovendien stoort, zoals eerder gezegd, de telkens herhaalde vermelding van de geadresseerde: 'tegen mij'.

Tot slot van dit deel mag nog genoteerd worden dat de NBV weinig of geen druk- of spellingsfouten blijkt te bevatten.

II. Brontaal en doeltaal

Mij is vooral gevraagd om de NBV als exegeet te bekijken. Is de vertaling een adequate weergave van de brontekst? Het antwoord lijkt mij zeker

positief. Natuurlijk moet men er rekening mee houden dat de brontekst meermaals meerduidig is en soms moeilijk te begrijpen. Elke vertaling is tegelijk een interpretatie. Soms is de keuze van de vertaler aanvechtbaar of vindt de recensent dat hij of zij kansen heeft laten liggen om vernieuwende wegen te gaan. Over enkele voorbeelden van die aard wil ik het hier hebben.

a. Een terugkeer?

In veel passages heeft de NBV-Ezechiël het over *de terugkeer* van de Israëlieten naar hun land. Daarmee sluit de NBV aan bij de meeste andere recente bijbelvertalingen. Dit is wel verrassend als men weet dat de Hebreeuwse tekst nergens een dergelijke terugkeer vermeldt. Dit valt vooral op in contexten waar Ezechiël en Jeremia een gelijkaardige taal spreken en het over dezelfde toestanden of gebeurtenissen hebben. Jeremia vermeldt herhaaldelijk dat de ballingen ‘zullen verzameld worden en bijeengebracht uit de landen waarheen ze zijn verdreven en teruggebracht worden (of terugkeren) naar hun land’, zo bijvoorbeeld Jeremia 29:14. Ezechiël zegt in een gelijkaardige context dat ze ‘zullen verzameld worden en bijeengebracht uit de landen waarheen ze zijn verdreven en gebracht worden (of gaan) naar hun land’. Dat is bijvoorbeeld het geval in Ezechiël 37:21: ‘Ik haal de Israëlieten weg uit de volken waar ze terechtgekomen zijn, ik zal ze overal vandaan bijeenbrengen en ze naar hun land brengen’, *weqibbatsti ... weheveti* (en niet ‘laten terugkeren’ zoals in de NBV). Hier en in diverse andere passages benut de profeet de *hifil* van het werkwoord *bw* (‘komen’) waar Jeremia de *hifil* van *sjwb* (‘keren’) heeft. Vermoedelijk wilde de auteur van het boek Ezechiël de indruk wekken dat de Israëlieten het beloofde land nog moesten bereiken. De echte intocht moest nog gebeuren. Natuurlijk wist hij wel dat de Israëlieten vóór de ballingschap ook reeds in Palestina verbleven, zoals de patriarchen vóór hen. Maar dat was toen nog niet het beloofde land. Maar laten we terugkeren naar Ezechiëls visie op de heilsgeschiedenis en de beloofde intocht aan de hand van 11:14-20. Daar plaatst hij de actuele inwoners van Jeruzalem tegenover de Israëlieten die in de diaspora leven. Eerstgenoemden denken dat zij het uitverkoren volk zijn en dat zij het beloofde land reeds bezitten (vers 15). Ten onrechte volgens Ezechiël. Het echte uitverkoren volk zijn, volgens Gods woorden aan de profeet, ‘je eigen broers en zusters - dat wil zeggen je naaste verwanten - en het ganse huis van Israël in zijn totaliteit’. Tot hen zeggen de inwoners van Jeruzalem: ‘Blijf waar je bent, ver verwijderd van de Heer, want aan ons is het land in bezit gegeven.’ De NBV vertoont andere nuances: ‘het zijn je eigen broeders en zusters, je verwanten en alle andere Israëlieten in ballingschap, tegen wie de inwoners van Jeruzalem zeggen “Blijf waar je bent ...”’. De vertaler heeft allicht terecht geprofiteerd van het herhaalde ‘*achèchä* ‘je

broeders’, in de Hebreeuwse tekst om een inclusieve vertaling te produceren: ‘je eigen broeders en zusters’. Onnauwkeurig lijkt mij zijn/haar directe verwijzing naar de ballingschap in het vervolg van het vers: ‘en alle andere Israëlieten in ballingschap’, waar de Hebreeuwse tekst leest ‘het ganse huis van Israël in zijn totaliteit’. De nadruk ligt in het Hebreeuws immers niet op het contrast tussen de inwoners van Jeruzalem en de ballingen, maar wel op de spanningen tussen de inwoners van Jeruzalem en alle Israëlieten verspreid over de diaspora. De inwoners van Jeruzalem behoren niet tot het uitverkoren volk. Alleen de Joden in de diaspora kunnen tot het ware Israël gerekend worden. Zij zullen uit alle landen verzameld worden waarin ze nu verspreid wonen.

b. Zweren

Mijn bedenkingen bij hoofdstuk 20 liggen in dezelfde lijn. Dit hoofdstuk biedt een overzicht van de heilsgeschiedenis dat eindigt bij de intocht die nog in het verschiet ligt. In de woorden van de NBV zal het er in de eindfase als volgt aan toe gaan: ‘Ik zal jullie bij elkaar brengen vanuit de landen waarover jullie nu verstrooid zijn, en zo de volken laten zien dat ik heilig ben. Als ik jullie naar je land breng, het land dat ik onder ede aan je voorouders beloofd had, zullen jullie beseffen dat ik de HEER ben’ (41-42). Merk dat de NBV hier wel - en terecht - spreekt over brengen en niet over terugbrengen. In mijn ogen is de vermelding van een door God gezworen eed aan de voorouders hier evenwel twijfelachtiger. Toegegeven: de meeste vertalingen menen hier een dergelijke eed te bespeuren. Het Hebreeuws gebruikt hier de formule *ns’yadi* ‘de hand verheffen om’. Spontaan denkt een moderne vertaler daarbij aan het gebaar van de eed in een gerechtshof. Het is zeer de vraag of de oorspronkelijke auteurs en vroege vertalers datzelfde gebaar voor ogen hadden. De *Septuaginta* wijst alleszins in een andere richting. In verzen 5 en 6, waar dezelfde formule voorkomt in een gelijkaardige context, denkt die vertaler duidelijk aan een helpende hand: ‘Op die dag hielp ik hen met mijn hand (*antelabomên tēi cheiri mou*) om hen uit het land van Egypte te voeren.’ Het handgebaar is geen teken ter ondersteuning van een eed, maar wel een gebaar dat steun uitdrukt. Dit wordt bevestigd door allerlei afbeeldingen uit het oude nabije Oosten waarbij een god bijvoorbeeld met opgeheven hand achter een koning staat. Nergens vindt men op een van die afbeeldingen hetzelfde gebaar als een eed. De gave van het land hoort bij het ‘verbond’. Dit woord wordt in de NBV consequent gebruikt als weergave van het Hebreeuwse *berit*, maar dan alleen als het over Gods *berit* gaat, niet als het iemand anders betreft. In Ezechiël 17 bijvoorbeeld heeft Ezechiël het over het *berit* tussen de koning van Babel en de koning van Jeruzalem (17:11-18). Enkele verzen daarna

keert dit berit terug, in een hoger register, als een *berit* tussen God en de koning van Jeruzalem. Merkwaardig is, dat de vertaler deze Hebreeuwse term op het eerste niveau als ‘verdrag’ weergeeft, vermoedelijk omdat God er niet expliciet vernoemd wordt, maar op het hogere niveau als ‘verbond’, vermoedelijk omdat God daar een van de verdragspartners is. Daardoor dreigt niet alleen de band tussen beide passages verloren te gaan, maar ook wordt de term ‘verbond’ daardoor verdrongen naar het domein van de religieuze terminologie en bijgevolg voor de gewone mens minder sprekend.

c. Twistgesprekken

Meestal geeft de NBV duidelijk weer wie Ezechiëls gesprekspartners zijn in de disputen van de profeet. Doorgaans heeft hij het aan de stok met de achterblijvers in Israël, zoals in 18:2: ‘Waarom gebruiken jullie in Israël toch het spreekwoord: Als de ouders onrijpe druiven eten, krijgen de kinderen stroeve tanden?’ Ezechiëls opposenten worden hier door de NBV terecht in Israël geplaatst. Andere vertalingen draaien de tekst zó dat het de ballingen zijn, die dit spreekwoord gebruiken als klacht over Israël: ‘Onze vaders hebben gezondigd en wij moeten daar nu nog de gevolgen van dragen.’ Deze interpretatie kan moeilijk, al was het maar omdat een spreekwoord normaal als bevestiging dient en niet als klacht. Wie bijvoorbeeld zegt ‘de appel valt niet ver van de boom’ wil daarmee alleen maar bevestigen dat kinderen vaak een gelijkaardig karakter hebben als hun ouders, ‘een aardje naar hun vaartje’. Instemmend met het spreekwoord zeggen de achtergeblevenen in Jeruzalem tegen de tweede generatie ballingen en tegen alle Joden in het buitenland: ‘Uw vaders hebben fouten begaan, het is normaal dat jullie daar ook mee de gevolgen van dragen; blijf maar ver weg, er kan geen sprake zijn van amnestie voor de kinderen van de ballingen, het land is aan ons in bezit gegeven.’

We hebben reeds genoteerd dat de NBV dezelfde disputanten herkent in Ezechiël 11:15 en er zelfs te expliciet spreekt over de ‘ballingen’ als tegenpartij van de achtergeblevenen in Jeruzalem. Misschien gaat de vertaling iets te nadrukkelijk de andere richting uit in het begin van hoofdstuk 11. Daar laat de nieuwe vertaling inwoners van Jeruzalem zeggen: ‘Hier hoeven voorlopig geen huizen te worden gebouwd. In deze stad horen wij thuis als vlees in de pot’. Deze vertaling is verrassend vlot en vrij. De cryptische Hebreeuwse tekst zegt niet waar de huizen moeten of zouden kunnen gebouwd worden. De plaatsaanduiding ‘hier’ staat er niet. Vanuit de brief van Jeremia (Jeremia 29) weten we dat Jeremia de ballingen aanraade huizen te bouwen in Babylonië. Vermits de discussie bij Ezechiël herhaaldelijk de thuisblijvers in Jeruzalem als opposenten ziet van de Joden in ballingschap of elders in het buitenland zou dit best hier ook zo kunnen

zijn. In dat geval reageren de inwoners van Jeruzalem vermoedelijk tegen de raad gegeven door Jeremia en hebben ze het dus over huizen bouwen in ballingschap.

Volgens de NBV kunnen de Joden die leven buiten Jeruzalem God ‘in die landen niet in een tempel vereren’ (11:16). Ook dit is wellicht iets te vrij vertaald. De tekst lijkt eerder te affirmeren dat ze dat wel konden, in beperkte mate weliswaar, in een *miqdosj me’at*, ‘een beperkt heiligdom’. In het dispuut dat begint in 20:32 zijn de opposenten vermoedelijk opnieuw de achtergeblevenen in Jeruzalem. Zij willen worden zoals de omringende volken en ‘goden van hout en steen dienen’. De expliciterende vertaling is hier zeer goed geformuleerd. Letterlijk staat er ‘hout en steen dienen’, maar de verwijzing naar afgodsbeelden mag voor de lezer duidelijk gesignaleerd worden.

In vers 38 is de vertaler meer riskant te werk gegaan. Daar laat hij God zeggen: ‘Ik zal hen wegleiden uit hun ballingschap, maar niet om hen naar hun eigen land terug te brengen.’ We hebben reeds genoteerd dat Ezechiël nooit spreekt over ‘terugbrengen’, wel over ‘brengen’. Bovendien is hier zeker niet expliciet sprake van ‘ballingschap’, maar wel over ‘het land waar ze als *geer*’ verbleven, ‘*èrèts megoerehèm*. Deze uitdrukking wordt elders in de Bijbel exclusief gebruikt om Palestina aan te duiden als het land waar de patriarchen als vreemdelingen verbleven, of met andere woorden als gastarbeiders. Hier is opnieuw duidelijk dat Ezechiël ervan overtuigd was dat de Joden in zijn tijd het beloofde land nog niet hadden bereikt. Ze woonden wel reeds in Palestina, maar dan als *gêr*, zoals Abraham. Dat land was hun toen nog niet als het beloofde land in bezit gegeven.

Besluit

De NBV is een monumentale verwezenlijking steunend op sterk teamwork, met als leidraad vertaalprincipes die weinig willekeur toelieten.

De vertaling geeft het Hebreeuws verfrissend vaak weinig woord voor woord weer, maar wel getrouw. Ze is dynamisch equivalent en zeer systematisch doordacht. Anderzijds zijn bepaalde wendingen, zoals de stereotiep herhaalde profetische omkaderingsformules dikwijls stroef en/of monotoon vertaald.

Exegetisch gezien biedt de vertaling meestal verantwoorde interpretaties die sterk rekening houden met de context van de Bijbel als geheel. Toch lijken sommige keuzes minder gelukkig, of zelfs eerder fout. Zo wordt bijvoorbeeld te gemakkelijk van ‘terugkeer’ en van ‘ballingschap’ gesproken waar het Hebreeuws die begrippen niet vermeldt.

Dr. J. Lust is emeritus hoogleraar Bijbelwetenschap aan de Faculteit
Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven.

'Jezus en de zieken.' Uit: Dorébijbel, Arnhem 1870.

De stenen in het tijdgedicht van Prediker

Aart Schippers

Een reactie op een artikel van Jaap van Dorp, die de zinsnedes 'stenen wegwerpen' en 'stenen verzamelen' in Prediker ziet als een metafoor voor 'seksuele omgang' respectievelijk 'onthouding'. Auteur Schippers meent dat het toch om stenen gaat: gewone stenen, hoe gewoner, hoe liever.

Jaap van Dorp heeft in *Met Andere Woorden* van september 2003 een lans gebroken voor de vertaling van Prediker 3:5a in *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). In plaats van het gebruikelijke 'Een tijd om stenen weg te werpen en een tijd om stenen te verzamelen' heeft de NBV daar 'Er is een tijd om te ontvlammen en een tijd om te verkillen'. Op grond van een uitvoerige structuuranalyse van het tijdgedicht in Prediker 3 komt Van Dorp tot de conclusie dat deze vertaling de juiste is; 'stenen wegwerpen' en 'stenen verzamelen' zou een metafoor zijn voor seksuele omgang respectievelijk onthouding.

Al jaren lang ben ik op zoek naar een mij bevredigende verantwoording voor de structuur van het tijdgedicht. Daarom las ik het artikel van Van Dorp met meer dan gewone nieuwsgierigheid. Ook daarin vond ik echter niet wat ik zocht. Maar het artikel was wel een grote uitdaging om nog eens op zoek te gaan, met de volgende vragen als uitgangspunt: wat is de structuur van dit gedicht, welke positie neemt vers 5 daarbinnen in en wat zou het gevolg kunnen zijn voor de vertaling van dit vers?

Positie

Het tijdgedicht van Prediker 3:1-9 staat op een strategisch belangrijke plaats in de tekst van Qoheleth. Qoheleth is het personage dat in 1:1-2 door de auteur geïntroduceerd wordt en vanaf 1:3 het woord heeft in het boek. Het tijdgedicht vormt samen met 3:10-22 het centrum van de eerste helft van Qoheleth's tekst. Voor wie zoekt naar de structuur van het

gedicht is echter een andere al even strategische plaats van het stuk belangrijker. Het gedicht is namelijk ook de afsluiting van een afgeronde eenheid binnen Qoheleths tekst, 1:3-3:9.¹

Deze afgeronde eenheid binnen Qoheleths tekst begint met het openingsgedicht in 1:3-11. Dit gedicht vormt samen met het tijdgedicht het raam rondom de tussenliggende tekst van 1:12 tot 2:26, waarin Qoheleth in zijn rol van koning Salomo terugziet op zijn leven en werk. De complete tekst van 1:3 tot 3:9 heeft een bepaald thema. Ik zou het in navolging van Fox 'het Sisyphusthema' willen noemen.² Het openingsgedicht begint immers met de vraag 'Welk voordeel heeft de mens van al zijn inspanning?' Het tijdgedicht eindigt met het antwoord op deze vraag, gegeven in de vorm van een retorische vraag: 'Welk voordeel heeft de werker daarvan dat hij zich inspant?' En voor wie nog mocht twijfelen, midden in het zo omsloten stuk horen we Qoheleth in zijn Salomo-rol zeggen: 'Toen ik mij wendde tot al de daden die mijn handen hadden verricht en naar de inspanning waarmee ik mij had ingespannen om ze te doen, zie alles was absurd en jagen naar wind. Er is geen voordeel te behalen onder de zon.' (2:11)

Indeling

Ik ben op zoek gegaan naar de structuur van het tijdgedicht met als resultaat een indeling van het gedicht in cola, dichtregels, strofen en stanza's. Hebreeuwse dichtregels bestaan meestal uit twee of drie delen, de cola. Een strofe bestaat meestal uit een aantal dichtregels, en een stanza uit een aantal strofen. In de hier nu volgende tekst van Prediker 3:1-9 geef ik cola, dichtregels, strofen en stanza's grafisch weer.

	stanza	strofe
1 Voor alles is er een tijdperk en er is een tijd voor iedere aangelegenheid onder de hemel.	Aa	I
2 Een tijd voor baren en een tijd voor sterven een tijd voor planten en een tijd om het geplante uit te rukken.	B	I
3 Een tijd voor doden en een tijd voor helen, een tijd voor afbreken en een tijd voor opbouwen.		
4 Een tijd voor wenen en een tijd voor lachen, een tijd voor weklagen en een tijd voor dansen.		II
5 Een tijd voor stenen wegwerpen en een tijd voor stenen bijeenzamelen, een tijd voor omhelzen en een tijd voor het vermijden van omhelzen.		
6 Een tijd voor opzoeken en een tijd voor verloren laten gaan, een tijd voor bewaren en een tijd voor wegwerpen.		

7 Een tijd voor scheuren en een tijd voor dichtnaaien, een tijd voor zwijgen en een tijd voor spreken.		III
8 Een tijd voor liefhebben en een tijd voor haten, een tijd van oorlog en een tijd van vrede.		
9 Welk voordeel heeft de werker daarvan dat hij zich voortdurend inspant?	Ab	II

Het gedicht begint (vers 1) met een strofe (aangeduid met I) en eindigt (vers 9) met een strofe (aangeduid met II) die beide uit slechts één dichtregel bestaan³. Samen vormen zij een stanza (aangeduid met A). Deze zeer korte stanza A omsluit de romp van het gedicht, die bestaat uit de drie strofen (aangeduid met I, II en III) van stanza B, een korte (vers 2-3), een lange (vers 4-6) en weer een korte strofe (vers 7-8).

In strofe I begint het gedicht met een stelling. In de romp (vers 2-8) wordt deze generaliserende stelling uitgewerkt aan de hand van 14 specifieke situaties. En de laatste strofe (vers 9) trekt in de vorm van een retorische vraag, alweer generaliserend, de conclusie uit de drie voorgaande strofen van de romp.

Structuur van de romp

De afbakening van de cola in de romp van het gedicht levert geen problemen op. De 14 cola, zowel de A-cola als de B-cola, beginnen met 'een tijd', een perfecte anaforie. Voor de dichtregels geldt hetzelfde, geen problemen. De romp telt zeven dichtregels; iedere regel bestaat uit twee cola. De problemen beginnen bij de afbakening van de strofen. Op zoek naar de grenzen tussen de strofen begin ik echter met te vragen naar de samenhang van de complete romp (stanza B). Wat bij eerste lezing van vers 2 tot 8 onmiddellijk opvalt, is het zeer grote aantal uiteenlopende menselijke activiteiten (28), dat in een kort bestek de revue passeert. De 28 activiteiten zijn verdeeld over 14 tweetallen; in ieder colon van de romp staat één tweetal. In ieder tweetal wordt de eerste actie gevolgd door een tweede, met de eerste contrasterende actie. Het contrast tussen beide acties is echter van dien aard, dat de ene actie, als zijn tijd voorbij is, geheel plaats moet maken voor de andere, tegengestelde actie. Het gevolg is dat iedere genoemde activiteit van voorbijgaande aard is en bovendien nooit een blijvend resultaat oplevert. Het is deze gang van zaken die leidt tot de conclusie in de laatste zeer korte strofe van vers 9. Vanuit deze gemeenschappelijke noemer van alle 28 activiteiten in het tijdgedicht ben ik op zoek gegaan naar de gemeenschappelijke noemer

van de activiteiten in ieder van de drie strofen van stanza B afzonderlijk. Met het hier volgende resultaat.

De acties in de vier paren van de eerste korte strofe (vers 2-3) contrasteren met elkaar op de manier waarop begin en einde van een activiteit aan elkaar zijn tegengesteld. In vers 2 wordt in beide cola een tijd voor een begin maken gevolgd door een tijd voor beëindigen. In vers 3 andersom: een tijd voor doden (einde) wordt afgelost door een tijd voor een nieuw begin maken (helen) en een tijd voor afbreken door een tijd voor bouwen (een nieuw begin). Aan alles komt ooit een einde en na ieder einde komt weer een begin.

De acties in de volgende strofe hebben een andere gemeenschappelijke noemer. Alle activiteiten van deze lange strofe II (vers 4-6) zijn acties waarmee mensen positief reageren op wat welkom is of negatief reageren op wat niet welkom is. (Met dien verstande dat de termen positief en negatief in de voorgaande zin niet betrekking hebben op de intrinsieke waarde van een bepaalde actie, maar op de waarde die de actie heeft in het paar waarin hij in het tijdgedicht voorkomt.) Voor het contrast tussen de acties in de zes paren in de zes cola van deze strofe is het dan ook typerend dat het telkens gaat over twee reacties die elkaar als positief en negatief opheffen.

De twee activiteiten die in de andere korte strofe (vers 7-8) een paar vormen, contrasteren met elkaar op een manier waarbij zij elkaar wederkerig ongedaan maken, of ze nu positief zijn of negatief, wel of niet 'om te verwelkomen'. Oorlog maakt vrede ongedaan en vrede oorlog, zwijgen spreken en spreken zwijgen; dichtnaaien maakt scheuren ongedaan, maar ook het omgekeerde is het geval en hetzelfde geldt voor beminnen en haten.

De per strofe verschillende aard van het contrast in de tweetallen markeert de grens tussen de drie strofen van de romp van het gedicht. De zo gevonden strofegrenzen krijgen vervolgens ook nog een bevestiging door een ander patroon waarnaar de drie strofen zijn opgebouwd. Het is een patroon dat betrekking heeft op de volgorde van de twee met elkaar contrasterende acties in ieder colon.

De korte strofe I (vers 2-3) wordt getypeerd door het contrast 'begin - einde'. In de eerste helft van de strofe (vers 2) gaat het van 'begin' naar 'einde'. In de tweede helft (vers 3) gaat het andersom, van 'einde' naar 'begin'. Daardoor vormen de acht acties van strofe I een kruisfiguur zoals afgebeeld in het volgende schema.

De kruisfiguur in Prediker 3:2-3

	<i>a (begin)</i>	<i>b (einde)</i>
2a	een tijd voor baren	en een tijd voor sterven
2b	een tijd voor planten	en een tijd om het geplante uit te rukken
	<i>b' (einde)</i>	<i>a' (begin)</i>
3a	een tijd voor doden	en een tijd voor helen
3b	een tijd voor afbreken	en een tijd voor opbouwen

Strofe II (vers 4-6) wordt getypeerd door het contrast 'positief reageren - negatief reageren'. In de eerste helft van deze lange strofe (de twee cola van vers 4 en het eerste colon van vers 5) gaat het van 'negatief' naar 'positief'. In de tweede helft van strofe II (het B-colon van vers 5 en de twee cola van vers 6) gaat het andersom, van 'positief' naar 'negatief'. Daardoor vormen ook de twaalf acties van deze strofe, evenals de acht acties van de voorgaande strofe, een kruisfiguur, zoals afgebeeld in het volgende schema.

De kruisfiguur in Prediker 3:4-6

	<i>a (negatief/niet welkom)</i>	<i>b (positief/welkom)</i>
4a	een tijd voor wenen	en een tijd voor lachen
4b	een tijd voor weeklagen	en een tijd voor dansen
5a	een tijd voor stenen wegwerpen	en een tijd voor stenen bijeenzamelen
	<i>b' (positief/welkom)</i>	<i>a' (negatief/niet welkom)</i>
5b	een tijd voor omhelzen	en een tijd voor het vermijden van omhelzen
6a	een tijd voor opzoeken	en een tijd voor verloren laten gaan
6b	een tijd voor bewaren	en een tijd voor wegwerpen

In de reeks van de drie strofen van stanza B is de korte strofe III onmiskenbaar een climax. De acht activiteiten van deze strofe zijn nu zo over vier tweetallen verdeeld dat binnen ieder tweetal de activiteiten elkaar wederkerig uitsluiten. In de eerste strofe worden beide dichtregels gebruikt voor de constatering dat niet alleen een begin ongedaan gemaakt wordt door een einde (vers 2), maar dat ook andersom beëindigen ongedaan gemaakt wordt door (opnieuw) beginnen (vers 3). In de tweede strofe beslaan beide bewegingen zelfs anderhalve dichtregel: van negatief naar positief vers 4 en 5a, en omgekeerd van positief naar negatief vers 5b en 6. In strofe III speelt hetzelfde proces zich af binnen ieder van de vier cola,

twee keer zo vaak als in de twee voorgaande strofes samen. Het ‘voordeel’ binnengehaald door de ene activiteit wordt ongedaan gemaakt door de andere, maar ook het omgekeerde vindt plaats. Zwijgen wordt ongedaan gemaakt door spreken, en spreken door zwijgen. Gelet op de aard van het contrast in strofe III (wederkerig contrair) is het overheersende patroon in deze strofe dan ook dat van de parallellie. Dit eigenaardige contrast komt in ieder colon terug. Daardoor loopt in beide dichtregels het A-colon parallel met het B-colon en daardoor lopen ook de dichtregel van vers 7 en die van vers 8 evenwijdig.

Structuur van het geheel

Samen met de omraming vormt de romp een tot in alle onderdelen uitgebalanceerd gedicht.

Het raam wordt gevormd door de zeer korte, eenregelige, met elkaar corresponderende strofen van vers 1 en vers 9. Beide strofen bestaan uit twee cola van (in het Hebreeuws) twee nominale parallel lopende zinnen. Beide strofen zijn op een originele en veelzeggende manier met de romp verbonden. ‘Tijd’ in vers 1 komt 28 keer terug in de romp en het Hebreeuwse werkwoord voor ‘verrichten’ waarvan de wortel wordt gebruikt in ‘de werker’ van vers 9 komt gespecificeerd in de 28 activiteiten van de romp terug. Inhoudelijk zijn de verzen van de omraming op elkaar betrokken als stelling en conclusie. Ten slotte is er dan ook nog een opvallende verbinding tussen het raam en de romp betreffende de prosodie van het gedicht, die precies kan worden gemeten in aantallen lettergrepen. Het aantal (praemassoretische)⁴ lettergrepen van vers 1 en vers 9 samen (13+12) is gelijk aan het aantal lettergrepen van de lange dichtregel van vers 5, de middelste regel van de centrale strofe II. Deze middelste strofe wordt voorafgegaan door de 32 lettergrepen van strofe I en gevolgd door de 32 lettergrepen van strofe III.

De uitzonderlijke positie van vers 5 wordt ook nog met andere middelen aangegeven. Met zijn 25 lettergrepen is het de langste dichtregel. Het is ook de enige dichtregel waarin, als ik afga op de aard van het contrast tussen de activiteiten, het A- en het B-colon een chiasme vormen. In het A-colon wordt een tijd om negatief op stenen te reageren en ze als hinderlijk weg te werpen gevolgd door een tijd om positief op die stenen te reageren en ze als bruikbaar juist weer te verzamelen, en in het B-colon gaat het andersom van een positieve reactie, wel hartelijk begroeten, naar een negatieve reactie, het vermijden van die omhelzing. Nog een eigenaardigheid van vers 5: alleen in dat vers wordt in beide cola van de regel het object van de actie genoemd, in 5a ‘stenen’ en in 5b ‘omhelzen’. Het heeft ten slotte voor mijn gevoel iets van ironie dat het zwaarst gebouwde schip, dat van vers 5, de lichtste lading heeft gekregen: het verwelkomen of negatief bejegenen van

zulke simpele zaken als stenen en een hartelijke begroeting; terwijl de cola aan de rand, zo lichtgebouwd als ze zijn, de meest verstrekkende bewegingen bergen, die van baren naar sterven en van oorlog naar vrede. Het is dan vervolgens de ironie der geschiedenis dat in de loop van de receptiegeschiedenis van vers 5 telkens weer gepoogd wordt om de lichte ‘lading’ gewichtiger te maken. Maar ironie of niet, ik kan in vers 5 geen enkel signaal vinden dat wijst op de aanwezigheid van een metafoer.

Conclusies

De teneur van het tijdgedicht lijkt me duidelijk. Na de eentonige herhalingen in het openingsgedicht hoor ik in het tijdgedicht: mensen kunnen met hun verrichtingen veel kanten op om zich te laten gelden en zij kunnen veel van elkaar verschillende kanten op om verschil te maken, of het nu gaat om eenvoudige dingen als stenen en een hartelijke begroeting of om indrukwekkende zaken als in het viertal ‘baren, sterven, oorlog en vrede’. Maar ook bij zoveel variatie blijft de conclusie toch dezelfde als die van het openingsgedicht met zijn eentonige herhalingen. Want de ononderbroken ijzeren ring van het 14 maal herhaalde ‘Er is een tijd voor’, 14 maal gevolgd door ‘en er is een tijd voor’ laat er geen twijfel over bestaan dat op iedere stap voorwaarts een stap achteruit volgt. Het zal de aandachtige lezer niet zijn ontgaan dat ik op grond van mijn structuuranalyse van het tijdgedicht in vers 5a de voorkeur geef aan stenen, gewone stenen, hoe gewoner, hoe liever. Het gaat over stenen die ooit goed van pas komen en die voordat je het weet hinderlijk in de weg liggen. Iedere lezer kan zich daar vanuit eigen ervaring iets bij voorstellen. De metaforische duiding in de NBV beperkt door te veel te interpreteren onnodig de vrijheid van de lezer.

Drs. A. Schippers was tot 1994 werkzaam als studentenpredikant in Amsterdam. In 2003 publiceerde hij *Zoet is het licht*, een boek over Prediker.

Noten

1. Voor de beschrijving van deze manier van componeren verwijs ik naar mijn boek *Zoet is het licht. De opbouw van het boek De Prediker, met de Hebreeuwse tekst, een vertaling en een parafraze*, Baarn 2003, p. 20.
2. Michael V. Fox, *A time to tear down and a time to build up. A Rereading of Ecclesiastes*, Grand Rapids 1998.
3. Zie: J.P. Fokkeman, *Major Poems of the Hebrew Bible. At the Interface of Prosody and Structural Analysis, Volume II: 85 Psalms and Job 4-14*, Assen 2000, p. 40.
4. J.P. Fokkeman, a.w. p. 13-17.

Rectificatie: het Onze Vader in De Nieuwe Bijbelvertaling

In *De Nieuwe Bijbelvertaling* is bij poëtische passages veel aandacht besteed aan de precieze afbakening van versregels. In de gedrukte edities komt deze afbakening goed naar voren. Ook het Onze Vader in Matteüs en Lucas is stichisch gezet, terwijl de omringende tekst in doorlopende alinea's gezet is. In het vorige nummer van *Met Andere Woorden* is echter in het artikel 'Het Onze Vader in *De Nieuwe Bijbelvertaling*' typografisch iets verkeerd gegaan, waardoor de precieze afbakening van versregels en het onderscheid tussen versregels en doorlopende alinea's in Matteüs 6:7-15 niet goed is weergegeven. Daarom volgt hier nogmaals de tekst.

Matteüs 6:7-15 (De Nieuwe Bijbelvertaling)

⁷ Bij het bidden moeten jullie niet eindeloos voortprevelen zoals de heidenen, die denken dat ze door hun overvloed aan woorden verhoord zullen worden. ⁸ Doe hen niet na! Jullie Vader weet immers wat jullie nodig hebben, nog vóór jullie het hem vragen. ⁹ Bid daarom als volgt:

Onze Vader in de hemel,
laat uw naam geheiligd worden,

¹⁰ laat uw koninkrijk komen
en uw wil gedaan worden
op aarde zoals in de hemel.

¹¹ Geef ons vandaag het brood
dat wij nodig hebben.

¹² Vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij hebben vergeven
wie ons iets schuldig was.

¹³ En breng ons niet in beproeving,
maar red ons uit de greep van het kwaad.

¹⁴ Want als jullie anderen hun misstappen vergeven, zal jullie hemelse

Vader ook jullie vergeven. ¹⁵ Maar als je anderen niet vergeeft, zal jullie Vader jullie je misstappen evenmin vergeven.

voetnoot: (6:13) *van het kwaad* - Andere handschriften lezen: 'van het kwaad. Want aan u behoort het koningschap, de macht en de majesteit tot in eeuwigheid. Amen'.

De redactie

'De toren van Babel.' Uit: Dorébijbel, Arnhem 1870.

Wat stond er eigenlijk?

De NBV vergeleken met vroegere vertalingen (3)

Jaap van Dorp

De Bijbel wordt steeds opnieuw vertaald, en daar zijn verschillende redenen voor te geven: nieuwe ontwikkelingen in de Nederlandse taal, in de bijbelwetenschap, in de taal- en vertaalwetenschap en in de archeologie. In de rubriek *Wat stond er eigenlijk?* worden voorbeelden gegeven van eerder gemaakte bijbelvertalingen en de invloed van nieuwe ontwikkelingen op meer recente vertalingen zoals *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Dit keer: hoe concordant kan een bijbelvertaling zijn?

Sinds het verschijnen van de *NBG-vertaling 1951* is in allerlei discussies over bijbelvertalen in Nederland gesteld dat een vertaling eigenlijk concordant moet zijn. En bij het verschijnen van *Werk in uitvoering 1, 2 en 3*, waarin proeven van *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) zijn opgenomen, is dat geluid ook gehoord. Wie wil voldoen aan de eis van concordant vertalen moet elk woord in het Hebreeuws of Grieks steeds met hetzelfde woord of een verwante woordstam in het Nederlands weergeven. De bedoeling daarachter is dat de lezer van de Nederlandse tekst in staat wordt gesteld precies te volgen hoe bepaalde woorden in een tekstgedeelte maar ook bijbelbreed als motiefwoorden functioneren.

Statenvertaling

Velen denken dat de *Statenvertaling* een concordante vertaling levert. Niets is echter minder waar. Wie de concordantie van Trommius opslaat, zal het al snel opvallen dat de vertalers dezelfde woorden uit de brontekst lang niet altijd op dezelfde manier hebben vertaald. Woorden hebben namelijk niet zozeer één betekenis maar een betekenisveld, waardoor het onmogelijk wordt ze in verschillende contexten steeds met hetzelfde woord over te zetten in een andere taal. Is er sprake van gelijke context en is met herhaling van een woord een bepaald literair effect beoogd, dan is

herhaling van het woord de aangewezen weg om het effect ook in de Nederlandse tekst te bewaren. Maar dat is lang niet altijd het geval, en er spelen in de ene tekst betekenisaspecten mee die er in een andere tekst niet toe doen.

Sjaloom

Een en ander laat zich ook illustreren aan de hand van de vertaling van het Hebreeuwse begrip *sjaloom*. Dat woord is goed bekend in de betekenis van ‘vrede’, maar zo hebben de Statenvertalers het lang niet altijd opgevat. Als David in 2 Samuël 11:7 van Uria wil weten hoe het er met Joab en het leger in de oorlog tegen de Ammonieten voorstaat, vraagt hij drie keer naar *sjaloom*: de *sjaloom* van Joab, de *sjaloom* van het leger en de *sjaloom* van de strijd. Het is vreemd om hier drie keer met ‘vrede’ te vertalen.

De Statenvertalers kozen voor ‘welstand’: ‘Als nu Uria tot hem kwam, zo vroegde David naar den welstand van Joab, en naar den welstand des volks, en naar den welstands des krijgs.’ In de *Willibrordvertaling* luidt de vertaling van 2 Samuël 11:7 zo: ‘Uria kwam bij hem en David informeerde hoe het met Joab ging, en met het leger en met de oorlog.’ Volgens *De Nieuwe Bijbelvertaling* vraagt David hoe Joab en het leger het maakten en hoe het er met de oorlog voorstond. Deze moderne vertalingen passen bij de interpretaties van *sjaloom* zoals eigentijdse woordenboeken en commentaren die aanbieden.

Een ander voorbeeld is te vinden in Jeremia 6:14, waar de profeet Jeremia waarschuwt tegen priesters en profeten die met naderend onheil in zicht de bevolking van Juda ten onrechte geruststellen. De Statenvertalers vertaalden: ‘en zij genezen de breuk der dochter mijns volks op het lichtst, zeggende: Vrede, vrede, doch daar is geen vrede.’ In de *Willibrordvertaling* staat: ‘Ze genezen zogenaamd de kwaal van mijn volk, ze beweren: “Het gaat goed! Alles gaat goed!” Maar het gaat helemaal niet goed.’ Volgens *De Nieuwe Bijbelvertaling* houden de profeten en priesters het volk voor: ‘Alles gaat naar wens.’ De laatstgenoemde vertalingen blijven dicht bij het beeld van de geneesheer die een zieke voorhoudt dat hij spoedig zal genezen.

De Statenvertalers hebben trouwens ook in de gaten gehad dat in Jeremia 6:14 het betekenisveld van het Hebreeuwse woord *sjaloom* niet met het Nederlandse begrip ‘vrede’ wordt gedekt. ‘Vrede, vrede’ bleek voor hen toch geen adequate vertaling, aangezien zij in de kanttekeningen die woorden verklaarden met ‘Het zal wel gaan’. Met andere woorden: ‘vrede’ levert in het gegeven zinsverband gewoon geen goede betekenis van *sjaloom*.

De Nieuwe Bijbelvertaling

Tijdens het werk aan *De Nieuwe Bijbelvertaling* is er met concordantie in de brontekst overigens wel rekening gehouden. Verschillende regels in de vertaalprincipes van de NBV gaan daarover. Concordant vertalen vindt plaats onder bepaalde voorwaarden (in het NBV-project is dit ‘beperkte concordantie’ genoemd). Als woordherhaling een aantoonbare functie heeft als sleutelwoord, benadrukking, parallel, inclusie of iets dergelijks, moet die functie in de vertaling uitkomen. Indien het vanwege het Nederlands niet goed mogelijk is hetzelfde woord te herhalen, dan is variatie toegestaan door middel van herhaling van verwante woordstammen, semantisch verwante begrippen, enzovoort. De natuurlijkheid van het Nederlands mag niet in het gedrang komen door het streven naar beperkte concordantie. Als herhaling dus tot een geforceerd resultaat leidt, dan moeten andere middelen worden gezocht om het bedoelde effect te realiseren.

Torenbouw van Babel

Ter afsluiting: een geslaagd voorbeeld van de toepassing van de vertaalregel over beperkte concordantie in *De Nieuwe Bijbelvertaling* is de vertaling van Genesis 11:1-9, het verhaal over de torenbouw van Babel. Kenmerkend voor dit verhaal in de brontekst is de herhaling van woorden en begrippen, die de tekst op een zinvolle manier structureert. Deze herhaling is in de vertaling verdisconteerd. In het onderstaande tekstgedeelte zijn concordant vertaalde verhaalelementen vet gedrukt.

Genesis 11:1-9

¹ Ooit werd er op **de hele aarde één enkele taal** gesproken. ² Toen de mensen in oostelijke richting trokken, kwamen ze in Sinear bij een vlakte, en **daar** vestigden ze zich. ³ Ze zeiden tegen **elkaar**: ‘**Laten we** van klei blokken vormen en die goed bakken in het vuur.’ De kleiblokken gebruikten ze als stenen, en aardpek als specie. ⁴ Ze zeiden: ‘**Laten we** een **stad bouwen** met een **toren** die tot in de hemel reikt. Dat zal ons beroemd maken, en dan zullen we niet over **de hele aarde verspreid** raken.’ ⁵ Maar toen daalde de HEER af om te kijken naar de **stad** en de **toren** die de mensen aan het **bouwen** waren. ⁶ Dit is **één** volk en ze spreken allemaal **een en dezelfde taal**, dacht de HEER, en wat ze nu doen is nog maar het begin. Alles wat ze verder nog van plan zijn, ligt nu binnen hun bereik. ⁷ **Laten wij** naar hen toe gaan en **spraakverwarring** onder hen teweegbrengen, zodat ze **elkaar** niet meer verstaan. ⁸ De HEER **verspreidde** hen van **daar** over de **hele aarde**, en de **bouw** van de **stad** werd gestaakt. ⁹ Zo komt het dat die stad Babel heet, want **daar** bracht de

HEER **verwarring** in de **taal** die op **de hele aarde** gesproken werd, en van **daar verspreidde** hij de mensen over **de hele aarde**.

Het thema van het verhaal is goed te volgen als de lezer let op herhaalde motieven als ‘de hele aarde’, ‘taal/spraak’, ‘een stad bouwen’, ‘verspreiden’ en ‘verwarren’. Voor deze kleine literaire eenheid is het daarom relevant dat sleutelwoorden op gelijke wijze zijn weergegeven. Variatie daarbij zal de lezer overigens niet storen. In de afwisseling van bijvoorbeeld ‘taal’ en ‘spraak’ gaat het immers om hetzelfde motief. Het fenomeen concordant vertalen heeft in *De Nieuwe Bijbelvertaling* een verantwoorde toepassing gekregen.

Dr. J. van Dorp is als wetenschappelijk vertaalcoördinator Oude Testament verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Literatuur:

Tineke Drieënhuizen, ‘Herhaling en vertaling: concordantie in Jona’ in:
Met Andere Woorden 23/1 (2004), p. 15-23.

Tamara Mewe en Saskia van der Lingen, ‘Concordantie, wat is dat’ in:
Met Andere Woorden 20/3 (2001), p. 35-41 (themanummer over concordant vertalen).

'De engel toont Johannes het Nieuw-Jeruzalem.' Uit: Dorébijbel, Arnhem 1870.

Een bijbelvertaling voor de Tataren

Lénart de Regt

Iedere taal en cultuur heeft eigen mogelijkheden en gevoeligheden. Bij de vertaling van de Bijbel in het Tataars is het bijvoorbeeld zaak geen termen te gebruiken die een uitsluitend islamitische connotatie hebben. Ook Russisch-orthodoxe associaties worden het liefst vermeden.

De geschiedenis van de Tataren in Rusland gaat ten minste terug op de invasie van Djengis Khan (de 'Grote Heerser') in 1223. In de veertiende en vijftiende eeuw, tot ongeveer 1450, stonden de Tataren op het toppunt van hun macht. Ze turkificeerden en werden moslim. Maar in 1552 werden ze aan Rusland onderworpen door Ivan de Verschrikkelijke.

Tatarstan is een semi-autonome republiek binnen de Russische Federatie, zo'n 1000 kilometer ten oosten van Moskou. Hier wordt de grootste minderheidstaal in de Russische Federatie gesproken. Van de ongeveer vier miljoen inwoners spreken bijna twee miljoen, van wie de meesten moslim zijn, het aan het Turks verwante Tataars¹. (Het aantal mensen in de voormalige Sovjet-Unie als geheel dat deze taal spreekt, wordt geschat op zeker ruim vijf miljoen.) De geschiedenis van het bijbelvertalen in deze taal gaat terug tot het einde van de negentiende eeuw, toen er vertalingen van de psalmen en de evangeliën werden uitgebracht. Tegenwoordig werken in de hoofdstad Kazan diverse bijbelvertaalorganisaties samen met leden van de Academie van Wetenschappen aan een vertaling van het Oude Testament in het Tataars. Het Nieuwe Testament werd gepubliceerd in 2001. Enkele losse oudtestamentische boeken zijn eveneens uitgebracht, waaronder Genesis in 2003.

Problemen op het gebied van compensatie en tekstkritiek zijn gebruikelijk bij bijbelvertalen. Maar in Tatarstan spelen ook problemen bij de keuze van termen en de spelling van eigennamen die verband houden met de

geschiedenis en de huidige situatie van de christenen als minderheidsgroepering.

Terminologie

In een vertaalproject zoals dit is het probleem niet dat allerlei bijbelse termen en begrippen onder de Tataren onbekend zouden zijn, maar vooral dat die termen een andere functie of connotatie kunnen hebben dan in de brontekst. Daarmee moet bij het vertalen natuurlijk rekening worden gehouden. Veel religieuze termen in het Tataars komen, vanwege de islam, uit het Arabisch en kunnen dus verrassend dicht bij het bijbels Hebreeuws staan. Een voorbeeld is *mezbech*, dat nauw verwant is aan het Hebreeuwse *mizbeach* ('altaar'). Toch is de betekenis niet hetzelfde. Het Hebreeuwse *mizbeach* verwijst naar een voor offers geconstrueerde verhoging, terwijl in het Tataars een *mezbech* een willekeurige plek op de grond is waar een dier wordt geofferd. De vertalers besloten de term wel te gebruiken, maar de vertaling ook van een voetnoot te voorzien. In Exodus komt *mezbech* voor het eerst voor in 17:15. Daar is een noot opgenomen: '*mezbech* - een speciaal geconstrueerde verhoging waarop offers worden gebracht.'

De hogepriester droeg een soort tulband (in het Hebreeuws *mitsnefet*). Welke term voor een dergelijke hoofdtooi zou in het Tataars het beste kunnen worden gebruikt? In eerste instantie zou *tshalma* in aanmerking komen. Maar omdat een *tshalma* alleen door een islamitische moefiti gedragen wordt, leek dit woord de vertalers voor een bijbelvertaling ongeschikt. Het enige alternatief was dan ook *tyurban*, ook al is dat leenwoord uit het Russisch afkomstig. Bij de vertaling van 'ark' (de verbondskist) daarentegen biedt het Tataars zelf een prima oplossing: de *syndyq* (soendoek, kist) van God.

In 1 Samuël 10:6,10 en 19:20, 24 raakt Saul in vervoering, met een groep profeten. In hoofdstuk 19 wordt ook Samuël in dit verband genoemd. Dit alles zou aan sjamanisme kunnen doen denken, en zo gaf de vertaalster het ook weer. Nu is hier zeker sprake van een vorm van extatisch profetisme. Ook het spotwoord 'Is Saul ook al bij de profeten?' lijkt daarop te wijzen. Maar trance en extase zijn nog geen sjamanisme. Volgens het sjamanisme verlaat de geest van een sjamaan het lichaam, en brengt de sjamaan communicatie tot stand met een wereld van goede en kwade geesten. Men roept de hulp in van de sjamaan, omdat alleen hij (of zij) op deze geesten invloed kan uitoefenen. Daarvan is hier in 1 Samuël 10 en 19 geen sprake. Het Hebreeuws gebruikt hier de werkwoorden *hitnabbe*' en *nibba*', die zoveel betekenen als 'zich als een profeet gedragen, in profetische vervoering zijn'. Het werkwoord wordt nu vertaald met 'profeteren', maar

in een noot bij 10:6 staat dat het hierbij om trance gaat. Misschien is dit een verlegenheidsoplossing, maar ze is nauwkeuriger, en voorkomt dat Saul en Samuël in het boek 1 Samuël als sjamanen worden neergezet. Een correctie als deze is dus niet alleen belangrijk op woordniveau, maar bepaalt mede de sfeer in het boek als geheel en het beeld dat we als lezers van Saul en Samuël krijgen.

Uiteraard komt het ook voor dat termen nog moeten worden geformuleerd. De namen van sommige bijbelboeken bijvoorbeeld. Deuteronomium wordt aangeduid als Herhaling van de Wet. De boeken 1-2 Samuël en 1-2 Koningen worden 1-4 Koningen genoemd. Om stilistische redenen gaf men de voorkeur aan 1-4 Koningen boven de traditionele en in Rusland gebruikelijke benaming 1-4 Koninkrijken, al wilde men wel nauw bij de traditionele nummering van deze boeken aansluiten.

Compensatie

Wanneer een bepaald aspect van de tekst in een letterlijke vertaling niet uit de verf zou komen, kan een compensatiestrategie soms een alternatief zijn. In de brontekst geeft een zin die met *hinneh* ('zie') begint, aan dat een en ander alleen wordt gepresenteerd door de ogen van de persoon in het verhaal. En dat is niet het perspectief van de verteller. Zo kijkt de lezer mee door de ogen van Jakob ('en zie, er waren drie kudde schapen') in Genesis 29:2 en schrikt hij met Ruben ('en zie, Jozef was niet in de put') in Genesis 37:29. In het Tataars zou zo'n constructie, zo deze al bestaat, niet de noodzakelijke perspectiefwisseling uitdrukken. Daarom is in beide gevallen vertaald: 'en hij zag dat ...'. In 37:29 heeft *Werk in uitvoering 2 van De Nieuwe Bijbelvertaling* ongeveer dezelfde oplossing: 'Toen Ruben ... ontdekte dat Jozef er niet meer in zat ...'

In 1 Samuël 1:5 staat niet alleen dat Elkana Hanna liefhad; de woordvolgorde in het Hebreeuws impliceert daar dat zij, en niet de andere vrouw, degene was die hij liefhad: Hanna had hij lief. In het Tataars zou dit een vlakke, neutrale zin blijven: een dergelijk contrast valt niet met woordvolgorde duidelijk te maken. De vertaling luidt nu: 'want hij hield meer van Hanna.'

Spelling van eigennamen

In Tatarstan is de schrijfwijze van eigennamen in de Bijbel een discussie op zich, vooral als de personages niet bekend zijn. Het vertaalteam is hier nog niet klaar mee. Wat te doen als er voor een bijbelse figuur nog geen ingeburgerde, traditionele naam bestaat? In het algemeen baseert het vertaalteam zich bij onbekende namen graag op de Hebreeuwse vorm.

In theorie zou men zich ook kunnen baseren op de Russische vorm zoals die in de *Synodale Vertaling* te vinden is. Maar dat doet men niet graag, omdat het tot een russificering van bijbelse namen zou leiden en daarmee de in Tatarstan al bestaande indruk zou versterken dat de Bijbel toch vooral een Russisch-orthodox boek is.

Bij namen als Absalom blijken deze algemene richtlijnen problematisch te zijn. De Hebreeuwse vorm is Avshalom. (Na een klinker wordt, om kort te gaan, de Hebreeuwse beth gewoonlijk niet als b maar als v uitgesproken.) Nu kennen de Tataren de v-klank weliswaar, maar alleen van leenwoorden die duidelijk uit het Russisch afkomstig zijn. Van het klanksysteem in het Tataars als taal maakt de v-klank echter geen deel uit. Juist de Hebreeuwse vorm Avshalom zou dus als een Russisch-getinte naam worden beschouwd en in verband gebracht worden met de vorm Avessalom uit de Russische *Synodale Vertaling*. Het vertaalteam is momenteel geneigd in zulke gevallen voor de b te kiezen: Abshalom dus. Liever de Hebreeuwse letter beth dan de Russische klank v.

Tekstkritiek en vertalen

Tot nu toe heeft vooral het vertalen van 1 Samuël tot discussie geleid over de brontekst zelf. Gezien de tekstoverlevering van dit boek kwam dat natuurlijk niet onverwacht. In de vertaling van 1 Samuël 25:6, waar David een boodschap aan Nabal laat overbrengen, is de onduidelijke Hebreeuwse vorm *le chay* nu op basis van de consonantenvorm *l²-ch-y* opgevat als *le'achi* 'aan mijn broeder', te vergelijken met de Vulgaat². Maar een hierop gebaseerde vertaling als 'zeg tot mijn broeder' zou in het Tataars nog steeds in het midden laten of de broeder wel dezelfde is als Nabal. Uiteindelijk is dus, op grond van zowel een tekstkritisch argument als een doeltaalargument, besloten tot: 'zeg tot hem, mijn broeder'.

Het is duidelijk dat het bij een vertaalproject zoals in Tatarstan onontbeerlijk is dat de vertalers een goede kennis van de taal, de cultuur en de geschiedenis van het gebied hebben.

Dr. L.J. de Regt is bijbelvertaalconsulent van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen (UBS).

Noten

1. Beide talen zijn Altaïsch-Turks. Binnen deze taalfamilie hoort het Tataars tot de westelijke tak en het Turks tot de zuidelijke (zie www.ethnologue.com).
2. Daarin staat: 'fratribus meis' (*Nova Vulgata*: 'fratri meo').

Binnenkort verkrijgbaar

Over de marketing en communicatie rondom

De Nieuwe Bijbelvertaling

Mirjam Vermeij

Een nieuw product, en dus ook een nieuwe bijbelvertaling, moet eerst bekendheid krijgen alvorens men overgaat tot het gebruiken ervan. Behalve met het gestalte geven aan De Nieuwe Bijbelvertaling is het Nederlands Bijbelgenootschap de afgelopen jaren in dit kader bezig geweest met marketing- en communicatieactiviteiten.

De lezers van *Met Andere Woorden* kan het niet ontgaan zijn: op 27 oktober wordt *De Nieuwe Bijbelvertaling* gepresenteerd in Rotterdam. Op 29 en 30 oktober volgt de presentatie in Antwerpen. Na de inspanningen van vertalers, supervisors, begeleidingscommissie en eindredacteuren, is nu het traject voor de marketing- en communicatieactiviteiten ingezet: miljoenen Nederlanders en Vlamingen moeten goed geïnformeerd worden over de nieuwe vertaling, de verschillende edities en de verkrijgbaarheid. In deze bijdrage ga ik in op *De Nieuwe Bijbelvertaling* als droom, project, vertaling en als (eind)product en de gevolgen daarvan voor de inzet van communicatiemiddelen bij deze verschillende perspectieven. Duidelijk zal worden dat deze perspectieven nauw met elkaar samenhangen, het een kan niet zonder het ander.

Meerdere doelgroepen

Het tot stand komen van *De Nieuwe Bijbelvertaling* is ook in dit blad uitvoerig besproken: hoe er de wens was van een aantal kerken - protestants, evangelisch, rooms-katholiek - die graag een nieuwe vertaling wilden, uit de brontalen in begrijpelijk en hedendaags Nederlands. En dat bij navraag ook de joodse gemeenschap belangstelling bleek te hebben voor een nieuwe vertaling van Tenach.

De vertaling zou echter niet alleen bedoeld zijn voor gelovige en kerkelijke betrokkenen; belangrijk werd ook de groep bijbellezers die uit cultureel en/of literair oogpunt geïnteresseerd zijn. De Bijbel heeft immers ook

grote culturele en literaire waarde. Ook deze groep lezers is gediend met een goede hedendaagse vertaling.

Vanaf het begin van het vertaalproject is er dus sprake geweest van verschillende doelgroepen. Dat aspect komt ook in het traject van marketing en communicatie terug, in de variatie van middelen die ingezet worden om *De Nieuwe Bijbelvertaling* onder de aandacht te brengen.

Standaardeditie

Wanneer we terugkijken naar het project wordt duidelijk dat er - allereerst - sprake was van een droom: een nieuwe bijbelvertaling, interconfessioneel en bestemd voor het hele Nederlandse taalgebied, in gebruik in de liturgie en daarbuiten. De geschiedenis van bijbelvertalingen laat zien dat het maken van een nieuwe bijbelvertaling vaak op veel verzet stuitte, veel tijd in beslag nam of dat de vertaling slechts in kleine kring ingang vond¹.

Op de achterflap van de deelluitgaven is het verlangen treffend verwoord: 'De initiatiefnemers en uitvoerders van het project *De Nieuwe Bijbelvertaling* hebben het oogmerk een vertaling te bieden die in de eerste helft van de 21ste eeuw de standaardvertaling kan worden het in het gehele Nederlandse taalgebied: in gebruik op scholen, voorgelezen in kerken en synagogen, geciteerd in de krant en de literatuur, stof voor meditatie en bijbelstudie, materiaal voor polemieken, inspiratie voor muziek en beeldende kunst.'

Het is niet bij deze wens gebleven; er is werk gemaakt van het verlangen. In 1993 startte het vertaalproject *De Nieuwe Bijbelvertaling* en de rest is bekend. Maar de droom is nog niet uit. Ligt *De Nieuwe Bijbelvertaling* straks bij de roltrappen van boekhandel Donner in Rotterdam? En komt de droom uit dat deze vertaling door veel mensen, binnen en buiten de kerk, gelezen en gebruikt gaat worden?

Projectmatig werken

Van de droom naar het project is een kleine stap. Toen eenmaal duidelijk werd wie het vertaalproject zou gaan uitvoeren (het Nederlands Bijbelgenootschap, in samenwerking met de Katholieke Bijbelstichting, het Vlaams Bijbelgenootschap en de Vlaamse Bijbelstichting), was het zaak een werkplan op te stellen. Hoe moest het vertaalwerk aangepakt worden? In 1993 begonnen de contouren duidelijk te worden: sollicitatiegesprekken werden gevoerd en vertalers kwamen in dienst; het projectsecretariaat kreeg vorm, de begeleidingscommissie werd ingesteld, supervisors werden benoemd en literatoren aangeschreven. Langzamerhand groeide het archief met vertaalafspraken en teksten in verschillende vertaalfases. Van V0, de eerste ruwe schets van de vertaling,

naar V7, de eindversie: dat was de opdracht voor alle projectmedewerkers. En in februari 2004 was het zover: de laatste fase van *De Nieuwe Bijbelvertaling* was bereikt; de productiefase kon beginnen.

Een andere kant van het project was de verschijning van de verschillende deelluitgaven, in 1998 (*Werk in uitvoering*), 2000 (*Werk in uitvoering 2*) en 2003 (*Werk in uitvoering 3*), bedoeld om lezers kennis te laten maken met de eerste resultaten van het vertaalproject. Afgaande op de vele reacties van lezers heeft het bijbelgenootschap de indruk dat die kennismaking aardig gelukt is. Zeker in kerkelijke context is de bekendheid van *De Nieuwe Bijbelvertaling* het laatste jaar, dankzij de derde proefuitgave, sterk toegenomen. De aandacht voor het werk van de supervisors als wezenlijk onderdeel van het vertaalproject, in onder meer het blad *Kerkinformatie* en het radioprogramma 'De Andere Wereld van Zondagavond', laat zien dat het project *De Nieuwe Bijbelvertaling* interesse wekt en nieuwsgierig maakt.

De inzet van de reeks *NBV-informatiebrochures* maakte het mogelijk om belangstellenden snel en duidelijk te informeren over de verschillende aspecten van *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Absolute 'bestsellers' bleken de nummers 11 (*Tegen het licht gehouden*, over reacties en voortgaande discussie na het verschijnen van *Werk in uitvoering*), nummer 13 (*De weergave van de Godsnaam*), nummer 15 (Liturgische aspecten van *De Nieuwe Bijbelvertaling*), nummer 16 (*Psalmen op muziek*) en de brochures *Prediker en Twintig veelgestelde vragen*.

Internet bleek een goed medium om geïnteresseerden over het project te informeren, vertalingen aan te bieden en vragen te beantwoorden. Naarmate er meer resultaten te zien en te lezen waren, werden er meer vragen gesteld over de vertaling.

Vertaalkwesties

Sinds september 2003 verschijnt in het *Friesch Dagblad*, *Het Goede Leven* en op www.denieuwebijbelvertaling.nl een wekelijkse column over *De Nieuwe Bijbelvertaling*; medewerkers Van Dorp, Verheul en Buitenwerf schrijven korte stukjes over vertaalkwesties die zich in hun werk hebben aangediend. Zo weten vele lezers van het *Friesch Dagblad* nu waarom de leeftijd van Hanna een vertaalprobleem is (Lucas 2:37) en op welke manier er voor de lier van David gekozen is. En hoe het zit met de kribbe en de herberg, een vertaalkwestie waar in december 2003 in *Trouw* een discussie over ontstond. Het antwoord is te vinden in de columns over herberg en kribbe, die op 24 december en 8 juli gepubliceerd werden. Deze columns bleken een uitstekend middel om *De Nieuwe Bijbelvertaling* als vertaling onder de aandacht te brengen en daarom worden ze ook gebundeld en uitgegeven onder de titel *Lucht en*

leegte. Met deze columns kan namelijk duidelijk worden gemaakt waarom bepaalde vertaalkeuzes zijn gemaakt en welke overwegingen er zijn geweest alvorens de vertalers tot de uiteindelijke keuze zijn gekomen. Maar niet alleen met columns wordt ingegaan op vragen over het vertaalproces. Met verschillende partners, zoals de Theologische Universiteit Kampen, de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit, wordt gewerkt aan symposia over bijbelvertalen en *De Nieuwe Bijbelvertaling*. De Protestantse Kerk in Nederland ontwikkelde, in overleg met het Nederlands Bijbelgenootschap, een leerzame en interessante module over bijbelvertalen en hermeneutiek voor de leergang Theologische Vorming van Gemeenteleden. In samenwerking met *Poetry International* was het programma in 2004 gewijd aan de Bijbel en aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*. En tot eind 2004 verzorgt en organiseert het programmabureau introductie *De Nieuwe Bijbelvertaling* vele presentaties en andere activiteiten met betrekking tot de vertaling. Aan die presentaties in kerken, boekhandels en bibliotheken - inmiddels zo'n 400 - werkt het NBG graag mee: het geeft de kans te spreken over het waarom van het bijbelvertalen en van *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

De discussies over bijbelvertalen en bijbelgebruik verstommen niet met het schrijven van een column of het houden van een presentatie. Maar dat hoeft ook niet. Deze discussies zijn belangrijk in de opmaat naar 27 oktober, de dag dat de vertaling gepresenteerd wordt.

Marktonderzoek

Een belangrijke stap in het marketingtraject van *De Nieuwe Bijbelvertaling* was het (laten) verrichten van marktonderzoek. Op die manier werd inzichtelijk hoe het brede spectrum van doelgroepen (zie de tekst op de achterflap van de deelluitgaven) het beste bereikt kon worden en wat dit zou betekenen voor de marketingstrategie van *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

Uit het onderzoek bleek dat de Bijbel vooral wordt gezien als een bron van wetten en plichten, die zowel positief als negatief wordt ervaren. Voor de marketing betekende dat een 'twee-sporenbeleid': enerzijds is *De Nieuwe Bijbelvertaling* een goed leesbare vertaling te noemen, resultaat van een wetenschappelijke verantwoorde werkwijze; voor - in het bijzonder - kerkelijke en huidige lezers zijn dat zwaarwegende kenmerken. Anderzijds is het een boek dat deel uitmaakt van de wereldliteratuur en als zodanig grote en inspirerende wijsheid bevat, een karakteristiek die veel niet-kerkelijke en potentiële lezers aanspreekt. Dat betekende voor het vervolgetraject dat er gezocht moest worden naar

middelen om deze 'twee sporen' vorm te geven; dus zowel middelen in de kerkelijke setting als in een literaire en culturele sfeer.

De zojuist al genoemde contacten met *Poetry International* laten zien hoe *De Nieuwe Bijbelvertaling* een ingang heeft gevonden op literair en cultureel terrein; ook de presentaties in bibliotheken benadrukken het literaire karakter van *De Nieuwe Bijbelvertaling*.² Het kerkelijke karakter blijkt uit de vele presentaties in verschillende kerkelijke gemeentes; predikanten ontvingen een deelluitgave in november 2003. En op 31 oktober en 7 november ontvangen vele kerkelijke gemeenten en parochies een kerkbijbel in *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

Winkelvloer

De kerkbijbel is slechts een van de vele edities van *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Vanaf eind oktober ligt het boek in verschillende winkels, in meerdere edities (*Met Andere Woorden* 04.2 informeerde u er al over), in verschillende formaten, op cd-rom, maar uiteraard steeds met dezelfde vertaling. Dat er meerdere doelgroepen zijn die op verschillende manieren bereikt kunnen worden, wordt nog wel het meest duidelijk in de keuze van edities. En daarmee zijn we bij de (voorlopig) laatste fase van het marketingtraject van *De Nieuwe Bijbelvertaling* gekomen: hoe ziet het boek eruit en waar kan ik het vinden?

Het logo is bedoeld om - in alle verschillende verschijningsvormen - een centraal en herkenbaar element te bieden. Het maakt duidelijk dat een product inderdaad een editie van *De Nieuwe Bijbelvertaling* is. Alle edities dragen - weliswaar in meerdere varianten - dit kenmerk. Maar ook op andere manieren zal *De Nieuwe Bijbelvertaling* herkenbaar zijn voor de geïnteresseerde koper. De website www.denieuwebijbelvertaling.nl is sinds maart beschikbaar; de ontwikkeling van winkelmaterialen (posters, folders, et cetera) voor boekhandels is een ander voorbeeld. De uitgevers verzorgen een serie lezingen, speciaal voor boekhandelaren.

En hier en daar zijn op de winkelvloer al sporen te vinden van de naderende nieuwe vertaling: boekhandelketen *Libris* nam in haar juni brochure een reserveringsbon op voor een exemplaar van *De Nieuwe Bijbelvertaling*. In aanloop tot de lancering heeft uitgeverij Jongbloed het boek *Mensen met een verhaal* laten verschijnen. In dit boek vertellen bekende Nederlanders hoe zij tegenover de Bijbel staan. Verder verschijnt in oktober bij Jongbloed het al eerder genoemde *Lucht en leegte*, een bundeling van 45 columns over *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Het verschijnen van *De Nieuwe Bijbelvertaling* mag en zal niet onopgemerkt blijven. Zo zullen in Vlaanderen verschillende kerkelijke vertegenwoordigers op 29 oktober *De Nieuwe Bijbelvertaling* ontvangen in de kathedraal van Antwerpen; daarna volgt een academische zitting in

de Lessius Hogeschool en is er aansluitend een receptie. Een dag later, de eerste dag van de Vlaamse boekenbeurs, staat *De nieuwe Bijbelvertaling* als cultuurboek centraal.

Sprong in het duister

In dit artikel heb ik uiteengezet welke vormen het marketing- en communicatietraject rondom *De Nieuwe Bijbelvertaling* heeft aangenomen. Het gaat hierbij om een globale indruk; de werkelijkheid laat een bonte mengeling van activiteiten op zowel regionaal als landelijk niveau zien (waarover op de website www.denieuwebijbelvertaling.nl te lezen is).

Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft, samen met zijn partners, ervoor gekozen om *De Nieuwe Bijbelvertaling* onder de aandacht te brengen van zowel ervaren en kerkelijke lezers als mogelijke nieuwe lezers. Men heeft de hulp van professionele marketingmensen ingeroepen om zo oog te houden voor bekende maar ook ongebruikelijke en nieuwe manieren om dat te bereiken. Voor de gezamenlijke bijbelorganisaties is dat soms een sprong in het duister: het uitkomen van een nieuwe bijbelvertaling is zo bijzonder, dat eigenlijk niet te voorspellen is hoe de 'consument' zal reageren.

Tegelijkertijd is de kwaliteit van de vertaling een allesbepalende factor in het geheel. De droom van een vertaling 'die in de eerste helft van de 21ste eeuw de standaardvertaling kan worden het in het gehele Nederlandse taalgebied: in gebruik op scholen, voorgelezen in kerken en synagogen, geciteerd in de krant en de literatuur, stof voor meditatie en bijbelstudie, materiaal voor polemieken, inspiratie voor muziek en beeldende kunst' - zoals vermeld op de achterflap van de deeluittgaven - kan alleen gerealiseerd worden wanneer deze vertaling op eigen voeten kan staan, zeggingskracht heeft en tegen een stootje kan.

Drs. M. Vermeij is theoloog en communicatiespecialist Vertalen bij het Nederlands Bijbelgenootschap.

Noten

1. Zie: Anne Jaap van den Berg, *Vertaald verleden. Beknopte geschiedenis van bijbelvertalen in Nederland*, Haarlem 2001.
2. In de rubriek Kort Nieuws vindt u een overzicht van een aantal activiteiten met *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Het laatste nieuws vindt u op www.denieuwebijbelvertaling.nl of www.denieuwebijbelvertaling.be

Kort Nieuws

Introductie De Nieuwe Bijbelvertaling in Vlaanderen

De presentatie van *De Nieuwe Bijbelvertaling* in Vlaanderen vindt op 29 en 30 oktober plaats in Antwerpen. Uitgebreide informatie vindt u op de website www.denieuwebijbelvertaling.nl, onder 'activiteiten' of op www.lessius-ho.be/nbv.

Op 29 oktober begint de dag met een presentatie in de kathedraal van Antwerpen. Tijdens de woorddienst, voorgegaan door mgr. P. van den Berghe, wordt *De Nieuwe Bijbelvertaling* overhandigd aan de vertegenwoordigers van de verschillende kerkgenootschappen. In de dienst zullen psalmen voor orgel en koor weerklinken; Tine Ruyschaert en Francis Verdoodt vertolken passages uit de nieuwe vertaling. Vanaf 15 uur is er een academische zitting in de Lessius Hogeschool met medewerking van onder meer Frans van Segbroeck, Paul Gillaerts en Joris Note. Aansluitend is er een receptie in het Antwerpse Stadhuis. Zaterdag 30 oktober staat *De Nieuwe Bijbelvertaling* centraal op de Vlaamse Boekenbeurs. Meer informatie is te vinden op www.boekenbeurs.be. Iedereen is van harte welkom bij de diverse evenementen; alleen voor de academische zitting en de receptie op 29 oktober is inschrijving nodig.

De Nieuwe Bijbelvertaling in De Rode Hoed

Op 31 oktober vindt in De Rode Hoed in Amsterdam een symposium plaats. Dit symposium wordt georganiseerd door het VU-Podium, VU-boekhandel, boekhandel Kirchner en De Rode Hoed. Medewerking verlenen onder meer Sijbolt Noorda, Tom van Deel, Karel Deurloo, Jan Fokkelman, Pieter Oussoren en vele andere bijbelprominenten.

Kerkbijbelactie op 31 oktober 2004

Op 31 oktober 2004, de zondag na de lancering van *De Nieuwe Bijbelvertaling* in Rotterdam, wordt in veel kerken namens het

Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) een kerkbijbel aangeboden door een vrijwilliger van het NBG. De Bijbel is een speciale editie van de kerkbijbel, met daarop de tekst *Gods woord zet mensen in beweging*. Voor de dienst van 31 oktober is materiaal gemaakt om die zondag een extra feestelijk tintje te geven: een brochure voor predikanten met suggesties voor de liturgie, tips voor de aankleding van de eredienst en enkele columns uit het Friesch Dagblad. Voor de kerkleden is er een folder gemaakt met onder meer de teksten uit Genesis 12 en Lucas 19, de bijbelgedeelten die volgens het rooster van de Protestantse Kerk in Nederland op die zondag centraal staan.

Ook aan de kinderen is gedacht. Voor de kleintjes is een verhaal geschreven, de oudere kinderen kunnen zich bezighouden met een rubriceeroefening waarbij ze moeten uitzoeken welke tekst bij welke vertaling hoort en er is een groepsspel gemaakt waar iedereen aan mee kan doen. Voor de oudere jeugd is een toneelstukje geschreven dat op die zondag kan worden opgevoerd.

Tegelijk met de aanbidding van de kerkbijbel wordt aandacht gevraagd voor de actie 'Wij een bijbel, zij een bijbel'. De kerken is gevraagd op de aanbiddingszondag een collecte te houden voor dit doel.

Meer informatie: e-mail info@bijbelgenootschap.nl of tel. (023) 514 61 65.

1 en 2 november 2004, Kamper Bijbeldagen

De Kamper Bijbeldagen in Kampen worden georganiseerd door de Theologische Universiteit Kampen (ThUK) in samenwerking met het Nederlands Bijbelgenootschap en de Theologische Universiteit Kampen (Vrijgemaakt). Ze staan dit jaar in het teken van *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Enerzijds zal er aandacht zijn voor haar totstandkoming, anderzijds zullen er kritische kanttekeningen worden gezet.

De eerste dag van de conferentie staat in het teken van karakter en vertaalmethode van *De Nieuwe Bijbelvertaling*, de tweede dag zal gewijd zijn aan haar receptie in kerk en cultuur. Het programma bestaat uit lezingen en workshops. Een van de lezingen zal worden gegeven door NBG-vertaler Fons Jaakke, die een maand later aan de ThUK een eredoctoraat krijgt.

Deze conferentie wordt georganiseerd in het kader van het Post-Academisch Onderwijs (PAO) en staat open voor staf en studenten van de Theologische Universiteiten van Kampen en van theologische faculteiten aan andere universiteiten, deelnemers aan het PAO-programma en belangstellende buitenstaanders. Aanmelden en informatie bij de ThUK, tel. (0318) 337 16 00 of e-mail info@mail.thuk.nl.

Voor de laatste informatie kijkt u op

www.denieuwebijbelvertaling.nl/activiteiten of
www.theologischeuniversiteitkampen.nl.

Willibrordzondag

De Katholieke Bijbelstichting werkt aan een actie om in samenwerking met het kerkelijk kader *De Nieuwe Bijbelvertaling* in parochies onder de aandacht te brengen in de dagen na de officiële presentatie. Een accent zal daarbij liggen op Willibrordzondag, 7 november 2004.

Jaarlijks zet de Katholieke Vereniging voor Oecumene in Den Bosch tijdens de Willibrordzondag de oecumene op het programma. Dit jaar gaat de aandacht uit naar de mogelijkheden van *De Nieuwe Bijbelvertaling* daarin. Het thema van Willibrordzondag 2004 is *Samen de Schrift openen*.

Meer informatie: Katholieke Bijbelstichting, e-mail: info@rkbijbel.nl of tel. (073) 613 32 20.

Trilogie over bijbelvertalen

Eind oktober, bij de presentatie van *De Nieuwe Bijbelvertaling* in Antwerpen, verschijnt het derde boek over bijbelvertalen onder redactie van Paul Gillaerts. In het eerste boek *Effata* (Antwerpen 2000) staat de relatie tussen stijl en bijbelvertalen centraal. Vertaal- en tekstwetenschappers, vertalers, exegeten en neerlandici buigen zich over de vraag: hoe kan, moet de Bijbel vandaag worden vertaald? Toegankelijk of literair? Of allebei? Het tweede boek *Talita koem* (Leuven 2002) zoomt in op het belang van een genreanalyse voor het verstaan en vertalen van de Bijbel. Vanuit een directe confrontatie met bijbelteksten en hun vertaling krijgt het genrebegrip een concrete inhoud, of het nu gaat om de psalmen, de parabels of de huistafels, om Genesis of Openbaring, Ezechiël of Ruth. Het derde en laatste boek *Buanerges* beschouwt de Bijbel als een 'welsprekend' boek en besteedt aandacht aan de retorica in relatie tot het vertalen van de Bijbel. Alledrie de boeken zijn bedoeld voor aankomende vertalers en voor al wie zich theologisch of vertaalwetenschappelijk voor de Bijbel interesseert. Ze vormen samen een trilogie over het vertalen van de Bijbel en zijn als een eerste doorlopend commentaar te beschouwen bij *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

Paul Gillaerts (red.), *Buanerges. Beschouwingen over bijbel(vertaling) en retorica*, Leuven 2004.

'Het woord is boek geworden. De bijbel in handschrift en druk van de zesde eeuw tot nu.' Tentoonstelling in Museum Meermanno te Den Haag

Het verschijnen van de Nieuwe Bijbelvertaling op 27 oktober a.s. is voor

Museum Meermanno-Westreenianum een goede aanleiding om een tentoonstelling te organiseren over de bijbel als boek. In deze tentoonstelling staat niet de inhoud, de tekst of de vertaling van de bijbel centraal, maar de uitvoering ervan als boek. Daarom beperkt de tentoonstelling zich ook niet tot bijbels in het Nederlands. De tekst van de bijbel, in de grondtalen of in vertaling, is in verschillende tijden, voor verschillende doelen en voor verschillende gebruikers steeds op andere manieren vormgegeven. Naast de bekende trits van kanselbijbel, ouderlingenbijbel en bijbel voor de kerkganger zijn er bijvoorbeeld de meertalige bijbels, bijbels met commentaar, bijbeluitgaven voor wetenschappelijke doeleinden, bijbels voor literair geïnteresseerden (zonder de traditionele hoofdstuk- en versnummering), en geïllustreerde bijbels. De tentoonstelling is grotendeels samengesteld uit werken die behoren tot de eigen collectie van het museum. Deze keuze vormt tevens een brede en aantrekkelijke doorsnede van de gehele boekencollectie van het museum, van zeer vroeg tot heden, van laatantiek handschrift tot druk van gisteren. Via een aantal thema's zal de veelvormigheid van de bijbel op een aantrekkelijke manier worden belicht, waarbij een fragment van een Latijnse bijbel uit de zesde eeuw, de eerste volledige Nederlandse bijbelvertaling in handschrift en de eerste gedrukte Nederlandse bijbel de revu zullen passeren. De tentoonstelling wordt besloten met een presentatie van alle uitvoeringen van de Nieuwe Bijbelvertaling.

Museum Meermanno, Prinsessegracht 30, 2514 AP Den Haag, 070-3462700, 26 oktober 2004 t/m 20 januari 2005. Kijk ook op www.meermanno.nl.

Vernieuwde Bijbelzaal in Bijbels Museum: Van kleitablet tot internet

Vanaf 7 juli 2004 kan men de geheel vernieuwde Bijbelzaal in de gewelvenkelder van het Bijbels Museum (Herengracht 366-368, Amsterdam) bezoeken. De inhoud, de opschriftstelling, de vertaling en de verspreiding van de Bijbel staan centraal. Vrijwel de volledige collectie bijbels is nu te zien, aangevuld met originele kleitabletten uit circa 3000 v.Chr., papyri en de facsimile van de Dode Zeerollen. Het feit dat wij heden ten dage de Bijbel in de hand kunnen nemen en kunnen lezen en begrijpen wat er geschreven staat, is te danken aan een drietal bijzondere gebeurtenissen in de geschiedenis van de mensheid: de uitvinding van het schrift en het alfabet, de kunst van het vertalen en het vermogen het geschreven woord (op grote schaal) te vermenigvuldigen. Zo kreeg de Bijbel invloed op de Nederlandse samenleving en, andersom, waren maatschappelijke ontwikkelingen van invloed op de bijbelvertaling.

Deze aspecten worden in de nieuwe bijbelzaal belicht. De presentatie is uniek, omdat nergens zoveel antieke en soms zeldzame bijbels te zien zijn die in hun samenhang iets vertellen over de ontstaansgeschiedenis van de Bijbel, de verhalen die erin staan en de betekenis van de Bijbel in de Nederlandse samenleving.

In de nieuwe Bijbelzaal kan men ook actief bezig zijn. Via een touchscreen kan de bezoeker alles te weten komen over de *Statenvertaling* (1637) en digitaal bladeren in de beroemde *Van Santenbijbel* (1686) met zijn schitterende ingekleurde prenten en kaarten. Ook in de *Merianprentbijbel* (1625-1627) kan digitaal gebladerd worden, om zodoende kennis te maken met verschillende genres bijbelverhalen zoals familiedrama's, steden, dieren, muziek, koningen en koninginnen. Dit biedt de gelegenheid om twee oude, kwetsbare en zeldzame boeken voor het eerst *in te zien*.

Er is een boekenkast vol verhalen uit de Bijbel, met speciaal ontworpen boeken die een zeer visueel beeld geven van het desbetreffende verhaal. Ook voor kinderen zijn enkele speciale *kijk- en doe*-boeken vervaardigd. Verder is er voor kinderen gelegenheid om op speelse manier met de thema's in de bijbelzaal kennis te maken en in de uitgebreide kast met kinderbijbels te snuffelen.

Oproep voor tentoonstelling: De Bijbel Nu, Van de wieg tot het graf

In de 21ste eeuw is de Bijbel meer om ons heen dan we in eerste instantie denken. Van de wieg tot het graf wordt de mens omgeven door de Bijbel. Maar waar en wanneer precies? En welke betekenis hechten we eraan? Aan de hand van vijf levensfasen (geboorte, ontwikkeling, volwassenheid, ouderdom en dood) maakt het Bijbels Museum een tentoonstelling over de betekenis van de Bijbel Nu. Deze zal bestaan uit een collage van beelden, teksten, geluid en tekens uit onze tijd. De digitale tentoonstelling krijgt de vorm van een ruimtelijke video-installatie geprojecteerd op vier wanden. Het geheel vormt een multimediaal spektakel. Voor deze tentoonstelling is het museum op zoek naar materiaal dat op de een of andere manier iets te maken heeft met de Bijbel in ons leven van alledag. Bijvoorbeeld: teksten, kindertekeningen, graffiti, foto's, websites, straatbeelden, gebouwen, films, televisiebeelden, reclames, flash-animaties, rituelen en symbolen.

Stuur uw bijdrage aan Jolanda Roest, Bijbels Museum, Herengracht 366-368, Postbus 3606, 1001 AK Amsterdam, of naar: jroest@bijbelsmuseum.nl.

Mensen die een bijdrage leveren aan de tentoonstelling worden vermeld

op de aftiteling en krijgen een uitnodiging voor de tentoonstelling. De opening is in december 2004.

Doe mee aan de Bijbelvoorleesmarathon in Donner

Vanaf 27 oktober zal *De Nieuwe Bijbelvertaling* in één ruk worden voorgelezen in boekhandel Donner te Rotterdam. Deze voorleesmarathon zal beginnen bij Genesis en gaat dag en nacht door totdat het einde van het boek *Openbaring* bereikt is. Er zijn vijfhonderd mensen nodig die ieder ongeveer een kwartier voorlezen uit *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Ook u wordt uitgenodigd om - naast allerlei bekende Nederlanders - een deel van deze marathon voor uw rekening te nemen door een bijbelgedeelte voor te lezen. U kunt zich vanaf 6 september inschrijven als deelnemer via de website www.voorleesbijbel.nl.